

Lessenpakket Kies voor Hoop

Inhoudstafel

LES 1: Wat is hoop?

- 1.1 Hopen zonder happy end?
- 1.2 Definities van hoop
- 1.3 Twee manieren om te hopen
- 1.4 Hoop meten
- 1.5 Hoop in tijden van corona

LES 2 - 3: Bestaan er onoplosbare problemen?

- 2.1 Vier soorten problemen
- 2.2 Onoplosbare problemen
- 2.3 Een onoplosbaar probleem. Casus: Nelson Mandela
- 2.4 De kunst van de spirituele heuristiek

LES 5 – 6 – 7: Een economie van de hoop

- 3.1 Actoren: homo economicus?
- 3.2 Middelen
- 3.3 Doelen
- 3.4 Een ander economisch schema?
- 3.5 Wat zijn de kenmerken van de homo sperans?
- 3.6 Een economie van de hoop
- 3.7 Economie van de hoop in de praktijk: Een ander economisch model in het bedrijfsleven

LES 8: Wat is de gelukseconomie?

- 4.1 Buthan en het Bruto Nationaal Geluk
- 4.2 Geluk en het inkomen
- 4.3 De mimetische begeerte
- 4.4 De Paradox van Easterlin
- 4.5 Schaarste aan niet materiële goederen
- 4.6 Op zoek naar alternatieven
 - Alternatief 1: Relationale en positionele goederen
 - Alternatief 2: Soberheid als geluksstrategie

CONTACT brecht.daneels@uantwerpen.be

HOOP

UCSIA
UNIVERSITEIT CATHOLIEKE SAKKUNTERE ANTWERPEN

LESVOORBEREIDING

Lesnummer:	Tijdsduur:	Leerjaar:	Richting:
1 en 2	2x 50min	derde graad bovenbouw	tso, aso (bso met aanpassingen) vwo, havo (vmbo met aanpassingen)

Lesonderwerp: Wat is hoop?

Situering van de les in de onderwijskaders

Mogelijke vakken: economie, godsdienst, cultuurwetenschappen, cultuurbeschouwing

Vakoverschrijdende eindtermen Vlaanderen

Secundair onderwijs > Stam > Vakoverschrijdende Eindterm

(Communicatief vermogen)

1. De leerlingen brengen belangrijke elementen van communicatief handelen in praktijk;

(Creativiteit)

2. De leerlingen kunnen originele ideeën en oplossingen ontwikkelen en uitvoeren;

(Kritisch denken)

11. De leerlingen kunnen gegevens, handelwijzen en redeneringen ter discussie stellen a.d.h. van relevante criteria;

12. Denken: de leerlingen zijn bekwaam om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken;

13. Denken: de leerlingen kunnen onderwerpen benaderen vanuit verschillende invalshoeken;

(Open en constructieve houding)

16. De leerlingen houden rekening met ontwikkelingen bij zichzelf en bij anderen, in samenleving en wereld;

17. De leerlingen toetsen de eigen mening over maatschappelijke gebeurtenissen en trends aan verschillende standpunten;

(Zorgzaamheid)

27. De leerlingen dragen zorg voor de toekomst van zichzelf en de ander;

Vakspecifieke eindtermen Vlaanderen

Secundair onderwijs>Godsdienst>terreindoelen>Hoop en kwetsbaarheid

7. de eigen kijk op hoop en kwetsbaarheid uitdrukken;

Lesschema les 1

Timing / Duur	M / L / S ¹	Leerinhoud, werkvormen, media en andere middelen, eventueel (didactische) vragen
10'	M	Vraag de leerlingen: "Waar hopen jullie op?" Geef enkele leerlingen het woord. Elk voorbeeld is goed. Deel mee dat hele belangrijke figuren vroeger en nu ook dingen hoopten. Laat zien: • Obama, "Yes we can". Video na de tweede termijn van Obama • Merkel, "wir schaffen das". Video over de reactie op de vluchtelingencrisis • Martin Luther King, "I have a dream". Video van zijn speech om burgerrechten van Afro-Amerikanen te promoten tijdens geweldloos protest Vraag de leerlingen: "Waarom zijn deze uitspraken hoopvol? Wat is hoop eigenlijk? Waar denk je aan bij 'hoop'?" Maak een woordenwolk op het bord aan de hand van de antwoorden van de leerlingen, of laat de leerlingen zelf woorden invullen in MentiMeter of een soortgelijk programma en toon daarna het resultaat. Zo ontstaan de eerste resultaten van een korte reflectie over het concept 'hoop'. Vertel dat we deze lessenreeks ingaan op het concept 'hoop' en het belang ervan voor de economie.
10'	L	Leg uit in eigen woorden. "Om te begrijpen wat 'hoop' is, moeten we lastige vragen stellen." Probeer aansluiting te vinden met een woord in de woordenwolk (bijvoorbeeld: 'optimisme', 'toekomst', 'goed resultaat' of iets dergelijks) en vraag de leerlingen: • Kan je hopen zonder de zekerheid van een goed resultaat? • Kan je hopen als er hoogstwaarschijnlijk geen happy end zal zijn? • Kan je hopen als er met zekerheid geen happy end zal zijn? • Wanneer is iets 'valse' of 'ijdele' hoop en wanneer echte hoop?

¹M = Motiverende fase; L = Leerfase; S = Slotfase

10'		Laat de leerlingen opdracht 1 eerst in stilte invullen. Voer daarna een korte klasdiscussie over mogelijke antwoorden. Om dit op te starten, kan je vertrekken vanuit een voorbeeld dat de leerlingen zelf geven, of zelf (een van) deze voorbeelden geven: • Klimaatcrisis: vele cijfers stemmen niet bijster optimistisch, het wordt zeer lastig om de opwarming van de aarde te beperken tot 2 graden Celsius: allerlei 'systeemveranderingen' zijn hiervoor nodig, maar daar zien we nu nog vrijwel niets van. De kans is <u>nogal</u> klein. Kan je in dit geval nog hopen? Of is dat valse hoop? Waarom? • Je hebt niet veel geld en koopt een kraslot. De kans dat je wint is 0,00000000000001, dus <u>zeer</u> klein. Kan je in dit geval nog hopen? Of is dat valse hoop? Waarom? • Je hebt niet gestudeerd voor een toets, je hebt geen flauw benul waar de leerstof over gaat, je snapt zelfs de concepten niet – en het zijn open vragen. De kans op een voldoende is <u>extreem</u> klein. Kan je in dit geval nog hopen? Of is dat valse hoop? Waarom?
15'		In de cursus staan een aantal quotes/definities van bekende schrijvers en filosofen over hoop. Laat de leerlingen individueel de bijbehorende opdracht 2 maken. Bespreek daarna kort de preferenties van de leerlingen, als daar behoefte aan is. Focus op het citaat van Havel. Hij zegt dat er hoop is zonder garantie op positieve uitkomst. Maar hoe doen we dat dan? Hoe hopen we? Laat de leerlingen opdracht 3 maken. Bespreek eventueel de acht woorden in de opdracht, als leerlingen deze niet goed begrijpen.
5'	S	Bespreken van de oefening.

“We hopen dat de opwarming van de aarde zal beperkt blijven tot 2° Celsius”

HOOP 1

Wetenschap toont aan dat het mogelijk is
De mens is slim en zal uit eigenbelang dit doel realiseren

Hoop

Is maakbaar (yes, we can...)
Is meetbaar (kansberekening)
is Rationeel (wetenschappelijk onderbouwd)

Maakbare hoop (espoir)

HOOP 2

Ook al is het doel onmogelijk te realiseren
Het is onze plicht ‘moeder aarde’ te redden.

Hoop

wordt gedragen door morele waarden
is meer dan wat we kunnen meten
is Spiritueel (steunt op innerlijke overtuiging)

Meta-hoop (espérance)

Volgende les gaan we verder op deze twee vormen van ‘hoop’.

Lesschema les 2

Timing / Duur	M / L / S	Leerinhoud, werkvormen, media en andere middelen, eventueel (didactische) vragen														
5'	M	Kan iemand kort herhalen waar we het de vorige les over hebben gehad? Korte reconstructie.														
10'	L	Vertel in eigen woorden. We nemen het schema bij opdracht 3 van vorige week er weer bij. Er zijn twee soorten hoop die op een continuüm staan (niet louter tegengestelden). Elke kolom is een soort hoop. Jullie hebben zelf aangeduid wat de verschillen zijn tussen deze soorten hoop. De twee soorten hoop zijn: • Espoir • Espérance Schrijf dat onder het schema van opdracht 3. <table><tr><th>Voorbeeld</th><th>Verantwoording</th></tr><tr><td> 1. Ik hoop dat ik een 10 krijg op mijn toets, want ik heb echt mijn best gedaan. espoir espérance </td><td>Espoir</td></tr><tr><td> 2. Google voorspelt morgen 90% kans op regen, maar toch hoop ik dat morgen de zon schijnt: mijn oom trouwt! </td><td>Irrationele verwachting (valse hoop)</td></tr><tr><td> 3. Ik hoop dat de democratie niet zal verdwijnen, ondanks de grote aanwezigheid van het populisme: vrijheid is ongelooflijk belangrijk. </td><td>Espérance</td></tr><tr><td> 4. Ik heb zaadjes geplant en ik hoop dat ze uitkomen. Ik heb immers de gebruiksaanwijzing gevolgd en alle omstandigheden lijken juist. </td><td>Espoir</td></tr><tr><td> 5. Ik hoop op een leven na de dood. </td><td>Espérance</td></tr><tr><td> 6. Ik hoop dat ik later bloemist word: het is mijn roeping! </td><td>Espérance</td></tr></table>	Voorbeeld	Verantwoording	1. Ik hoop dat ik een 10 krijg op mijn toets, want ik heb echt mijn best gedaan. espoir espérance	Espoir	2. Google voorspelt morgen 90% kans op regen, maar toch hoop ik dat morgen de zon schijnt: mijn oom trouwt! 	Irrationele verwachting (valse hoop)	3. Ik hoop dat de democratie niet zal verdwijnen, ondanks de grote aanwezigheid van het populisme: vrijheid is ongelooflijk belangrijk. 	Espérance	4. Ik heb zaadjes geplant en ik hoop dat ze uitkomen. Ik heb immers de gebruiksaanwijzing gevolgd en alle omstandigheden lijken juist. 	Espoir	5. Ik hoop op een leven na de dood. 	Espérance	6. Ik hoop dat ik later bloemist word: het is mijn roeping! 	Espérance
Voorbeeld	Verantwoording															
1. Ik hoop dat ik een 10 krijg op mijn toets, want ik heb echt mijn best gedaan. espoir espérance	Espoir															
2. Google voorspelt morgen 90% kans op regen, maar toch hoop ik dat morgen de zon schijnt: mijn oom trouwt! 	Irrationele verwachting (valse hoop)															
3. Ik hoop dat de democratie niet zal verdwijnen, ondanks de grote aanwezigheid van het populisme: vrijheid is ongelooflijk belangrijk. 	Espérance															
4. Ik heb zaadjes geplant en ik hoop dat ze uitkomen. Ik heb immers de gebruiksaanwijzing gevolgd en alle omstandigheden lijken juist. 	Espoir															
5. Ik hoop op een leven na de dood. 	Espérance															
6. Ik hoop dat ik later bloemist word: het is mijn roeping! 	Espérance															

10'	Om dit onderscheid te verduidelijken en ermee te oefenen: laat de leerlingen in tweetallen opdracht 4 maken. Bespreek klassikaal. Laat leerlingen individueel opdracht 5 maken. Bespreek kort wat dit schema betekent voor het onderscheid tussen de twee fundamenteën van hoop. Leg uit in eigen woorden (en laat leerlingen eventueel notities maken om het schema beter te begrijpen): • Espoir is hoop, gebaseerd op rationele, maakbare, berekenbare en meetbare gronden. Je hoopt op een bepaald doel of project, een uitkomst. Hierbij hebben we geloof in de mens en zijn capaciteiten om zijn afgemeten en vooropgestelde doelen te bereiken. • Espérance is hoop, gebaseerd op vertrouwen, verwondering, waardering en spiritualiteit. Je hoopt op een bepaald doel of project ondanks grote weerstand tot het bereiken van dat doel. Dit zijn bijvoorbeeld statistieken en (on)waarschijnlijkheden die indiceren dat je gewenste doel onwaarschijnlijk is. Je haalt het vermogen om te hopen dan ook niet uit cijfers of je eigen vermogen om dingen naar je hand te zetten, maar je haalt je inspiratie ergens anders vandaan: in een hogere morele waarde dat ons kan leiden en onze acties zinvol maken. Dit heet meta-hoop: je hoopt dat je hoopt. Je hebt dus een andere inspiratie om op een doel/project te hopen dan simpelweg het rationele, meetbare, berekenbare en maakbare. Neem eventueel een voorbeeld uit oefening 4 om het nog eens te concretiseren. Leg uit: het is belangrijk om dit onderscheid goed te begrijpen om de rest van de lessen te doorlopen.
20'	Leg uit in eigen woorden: "Tot nu toe hebben we sterk ingezoomd op individuele 'hoop'. Nu zoomen we uit en kijken we naar de hele maatschappij. Hoeveel mensen hopen eigenlijk? En hoe hoopvol zijn we dan precies? Hoeveel mensen hopen op welke manier? Kunnen we dat meten? Onderzoekers van de Erasmus Happiness Economics Research Organisation (EHERO) en de Institute of Leadership and social Ethics (ILSE) bogen zich over deze vraag. Het was niet eenvoudig om 'hoop' te meten, omdat het een heel complex begrip is. Ze creëerden de hoopbarometer, waarin ze zeven dimensies van hoop onderscheidden." Laat de leerlingen in duo's opdracht 6 maken. Bespreek de antwoorden klassikaal (enige discussie is mogelijk): • 1 is espoir, en 5 en 6 kunnen ook verdedigd worden als espoir • 2, 3, 4 en 7 zijn espérer, en 5 en 6 kunnen ook verdedigd worden als Espérance. Leg uit in eigen woorden: "Tijdens de coronacrisis zijn er allerlei impactvolle dingen gebeurd. Er ontstond meer financiële onzekerheid, experts kregen een andere rol toebedeeld, mensen moesten fysiek afstand houden van elkaar. De hoopbarometer heeft daarom in mei 2020 een enquête gelanceerd in Nederland om te onderzoeken hoe hoopvol men was. Ze onderzochten onder andere: • De hoopindex: dit is het gemiddelde van de zeven dimensies van de hoopbarometer. • Op welke dimensies van hoop men vooral scoort.

		Laat de leerlingen in duo's zelfstandig de statistieken bekijken/interpreteren en opdracht 7 maken. Loop rond en help waar nodig. (Optie: als je meer tijd wil besteden aan het zelfstandig interpreteren van cijfers en grafieken, kan je de leerlingen ook het rapport zelf geven. Het is niet al te lang en zeer helder geschreven.)
5'	S	Vertel nog in eigen woorden: "De hoop barometer is een mooi voorbeeld van meetbare hoop. We hebben gezien dat Espérance net niet meetbaar is, maar haar kracht haalt uit de verbinding met een hoger ideaal, waarde of kracht." Vraag aan de leerlingen om een situatie te bedenken of te rapporteren over een situatie waarin ze zelf al dit soort hoop hebben gevoeld of ervaren. Laat de leerlingen opdracht 8 thuis of in de les maken. Laat de leerlingen thuis zelf eventueel ook de barometer invullen. https://www.thehopeproject.nl/nl/the-hope-barometer/ ^[1] M = Motiverende fase; L = Leerfase; S = Slotfase

Bronnen

Luk Bouckaert, *Kies voor Hoop*, Garant 2017, hoofdstuk 1

Obama, "Yes we can". [Video](#)

Merkel, "wir schaffen das". [Video](#)

Martin Luther King, "I have a dream". [Video](#)

Emma Pleeging & Martijn Burger, Rapport "The Hope Barometer. Hoop & Corona", augustus 2020.

<https://www.thehopeproject.nl/nl/the-hope-barometer/>

Cursus

Een economie van de hoop

Wat kiezen voor hoop kan betekenen voor de economie

BELGEN SLIKKEN STEEDS MEER SLAAPPILEN

Hoofdstuk 1. Wat is hoop?

We hopen allemaal wel op iets. We hopen op mooi weer. We hopen op goede cijfers. We hopen dat de wereld virusvrij wordt. Maar wat is dat precies, hopen? Waarom doen we dat? Heeft het nut? Of leidt het juist al te vaak tot teleurstelling en wanhoop, als datgeen waar we op hoopten niet gebeurt? Heeft hopen dan een ander nut? Kunnen we hoop gebruiken, bijvoorbeeld in de economie? Zouden we ergens op moeten hopen?

1.1 Hopen zonder happy end?

We hopen op mooi weer. Zelfs al voorspelt Google 50% kans op regen. We hopen op goede cijfers. Zelfs al heb je niet goed geleerd voor je toets. We hopen dat de wereld virusvrij wordt. Zelfs al lijkt een virusvrije wereld

een sprookje. Soms hopen we op iets wat zeer weinig kans op slagen heeft. Dat lijkt niet echt rationeel. Waarom doen we dat eigenlijk?

Waarom kunnen we onze verwachtingen niet gewoon afstemmen op statistieken, zodat ze veel realistischer worden? Als we hopen op iets onwaarschijnlijk, dan bestaat immers de kans dat we teleurgesteld worden. En dat is niet prettig.

Onze hoop kan irrationeel zijn. Bijvoorbeeld als onze hoop manifest in tegenspraak is met wat de wetenschap ons als zeer waarschijnlijk voorhoudt. Zo is hopen op een afkoeling van de aarde, zonder dat we het gebruik van fossiele brandstoffen drastisch verminderen, irrationeel omdat de wetenschap ons leert dat deze vorm van brandstof de broeikasgasconcentraties verhoogt.

Onze hoop kan ook gebaseerd zijn op onkritische en absurde idealen. Geloven dat alle problemen in de wereld 'oplosbaar' zijn of zich vanzelf zullen oplossen is absurd. Rijkdom als hoogste vorm van geluk beschouwen is naïef. Denken dat iedereen dezelfde doelen in de toekomst zal nastreven is onhaalbaar. Ware hoop is dus altijd een hoop die zowel rekening houdt met de feiten als met het menselijk streven naar een zinvol en waardevol leven. Zowel het negeren van feiten als het onkritisch dwepen met idealen/waarden leidt tot valse hoop en soms tot wanhoop.

Waarschijnlijkheid van een positieve uitkomst										
0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%

OPDRACHT 1

Omcirkel het percentage waarbij 'echte hoop' omslaat in 'valse hoop'. Hoe onzeker moet een uitkomst zijn vooraleer het 'valse hoop' wordt? Als je vindt dat deze lijn niet getrokken kan worden, zet dan een vraagteken naast het schema.

1.2 Definities van hoop

Wat is dat precies, 'hoop'? Is het goed of juist niet? Is het nuttig? Is hopen rationeel? Zit het in de mens of is het iets waar we naar moeten streven? Heeft het iets te maken met de waarschijnlijkheid van een happy end of juist niet?

Van Dale zegt dat hoop "een zekere mate van verwachting (van iets goeds)" is. Er zijn echter een heleboel schrijvers en filosofen die de vragen hierboven beter hebben proberen te vangen in definities.

OPDRACHT 2

Lees de definities hieronder. Welke spreekt jou het meest aan en waarom? Omcirkel de quote en beschrijf hieronder jouw redenen.

Welke quote spreekt jou minder aan en waarom? Onderlijn de quote en beschrijf hieronder jouw redenen.

Luk Bouckaert: "Hoop is het positief verlangen naar iets dat er nog niet is."

Friedrich Nietzsche: "De hoop is het kwaadste der kwaadste, omdat zij de marteling verlengt."

Barack Obama: "Hoop is datgene in ons, dat volhoudt, ondanks alle bewijzen van het tegendeel, dat er iets beter ons te wachten staat als we de moed hebben om ernaar uit te reiken, om ervoor te werken en om ervoor te vechten."

Francis Bacon: "Hoop is een goed ontbijt, maar een slecht avondmaal."

Georges Braque: "Hoop wordt geboren uit vrees voor de toekomst."

Thales van Milete: "Hoop is het enige goede dat alle mensen bezitten; zij die niets anders hebben, hebben nog steeds hoop."

Moeder Teresa: "Hoop is het beste antidepressivum."

Robert Lynd: "Twijfel en wanhoop zijn net als hoop, kinderen van de fantasie."

Octave Feuillet: "De hoop is als de nachtelijke hemel: er is geen plekje zo donker of het oog, dat er enige tijd op gericht blijft, ontdekt tenslotte een ster."

Aristoteles: "Hoop is de droom van iemand die wakker is."

Samuel Johnson: "Hoop is op zichzelf een soort geluk, en misschien wel het grootste geluk dat deze wereld te bieden heeft."

Erich Fromm: "Hopen betekent elk ogenblik alert zijn voor wat nog niet geboren is."

Lord Halifax: "De hoop is gewoonlijk een slechte gids, doch een voortreffelijk reisgenoot."

Arthur Schopenhauer: "Hoop is de verwarring tussen de wens van een gebeurtenis en de waarschijnlijkheid ervan."

De hoopbarometer: "Hoop is een verlangen naar verbetering, waarvoor we bereid zijn te handelen, maar waarvan we nooit helemaal zeker zijn dat we het kunnen bereiken."

Georges Bernanos: "De hoop is de grootste en moeilijkste overwinning die een mens op zijn geest kan behalen."

Antoon Vloemans: "De hoop is een wissel op de toekomst, die waarschijnlijk niet gehonoreerd zal worden, omdat de zaak tegen die tijd bankroet is."

Lu Xun: "Hoop is als een weg door het land; er bestond nooit een weg, maar wanneer er veel mensen over lopen, ontstaat er een weg."

Louis Dumur: "Hoop is de morfine van het leven."

Vaclaf Havel: "Hoop is ergens voor werken omdat het goed is, niet alleen omdat het kans van slagen heeft. Hoop is niet hetzelfde als optimisme of de overtuiging dat iets goed zal aflopen. Het is wel de zekerheid dat iets zinvol is wat ook de afloop zij of het resultaat."

1.3 Twee manieren om te hopen

Hoe doen we dat precies: hopen? Waarop baseren we onze hoop? Hopen heeft fundamenteel met vertrouwen in de toekomst te maken. Enkel: dat vertrouwen in de toekomst kan uit verschillende bronnen komen. Langs de ene kant kan je enorm geloven in de mens die de wereld naar zijn hand kan zetten door zijn wetenschap, rationaliteit, techniek enzovoorts.

Maar langs de andere kant kan je vertrouwen in de toekomst vanuit je geloof in hogere waarden of idealen. Bijvoorbeeld: ik heb hoop voor de toekomst omdat ik geloof dat de mens in staat is telkens het goede te kiezen.

Om dit verschil te verduidelijken, maken we onderscheid tussen twee manieren om te hopen: Espoir en Espérance. Het zijn geen tegengestelden, maar twee vormen van hoop, twee uitersten van het continuüm van de hoop.

OPDRACHT 3

We nemen een voorbeeld: klimaat hoop. In het continuüm hieronder vinden we de twee manieren om te hopen op een happy end in het klimaatverhaal. Lees deze twee manieren en schrijf de onderstaande kernwoorden in de juiste kolom:

Maakbaar – vertrouwen (vanuit hoger ideaal, idee of kracht) – Zinnvol – meetbaar – spiritueel (innerlijk bezielend) – vertrouwen (vanuit het geloof in eigen kunnen)

“We hopen dat de opwarming van de aarde zal beperkt blijven tot 2° Celsius”

HOOP 1

Wetenschap toont aan dat het mogelijk is
De mens is slim en zal dit uit eigenbelang doen.

Hoop

Is maakbaar (yes, we can...)
Is meetbaar (kansberekening)
is Rationeel (wetenschappelijk onderbouwd)

Maakbare hoop (espoir)

HOOP 2

Ook al is het doel
onmogelijk te realiseren.
Het is onze plicht 'moeder aarde' te redden.

Hoop

wordt gedragen door morele waarden
is meer dan wat we kunnen meten
is spiritueel (innerlijke overtuiging)

Meta-hoop (espérance)

-

-

-

-

-

-

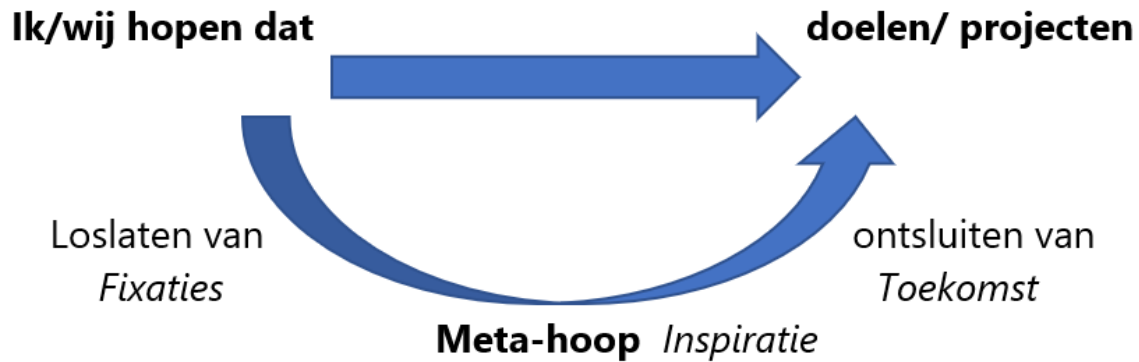
OPDRACHT 4

Lees de voorbeelden. Kruis per voorbeeld aan op de continuüm lijn of het eerder aanleunt bij espoir dan wel op espérance. Kies in de laatste kolom een kernwoord uit opdracht 3 die verklaart waarom je meer voor espoir of espérance kiest.

Voorbeeld	Verantwoording
1. Ik hoop dat ik een 10 krijg op mijn toets, want ik heb echt mijn best gedaan. espoir espérance	
2. Google voorspelt morgen 90% kans op regen, maar toch hoop ik dat morgen de zon schijnt: mijn oom trouwt! 	
3. Ik hoop dat de democratie niet zal verdwijnen, ondanks de grote aanwezigheid van het populisme: vrijheid is ongelooflijk belangrijk. 	
4. Ik heb zaadjes geplant en ik hoop dat ze uitkomen. Ik heb immers de gebruiksaanwijzing gevolgd en alle omstandigheden lijken juist. 	
5. Ik hoop op een leven na de dood. 	
6. Ik hoop dat ik later bloemist word: het is mijn roeping! 	

OPDRACHT 5

Bekijk het onderstaande schema goed. Welke pijl is 'espoir' en welke pijl is 'espérance'? Schrijf het erbij.

1.4 Hoop meten

Tot nu toe hebben we sterk ingezoomd op de individuele 'hoop'. Nu zoomen we uit en kijken we naar de hele maatschappij. Hoeveel mensen hopen eigenlijk? En hoe hoopvol zijn we dan precies? Hoeveel mensen hopen op welke manier? Kunnen we dat meten?

Onderzoekers van de Erasmus Happiness Economics Research Organisation (EHERO) en de Institute of Leadership and social Ethics (ILSE) bogen zich over deze vraag. Het was niet eenvoudig om 'hoop' te meten, omdat het een heel complex begrip is. Ze creëerden de hoopbarometer, waarin ze zeven dimensies van hoop onderscheidden.

OPDRACHT 6

Lees de zeven dimensies van hoop volgens de hoopbarometer. Welke dimensies leunen eerder aan bij 'espoir'? En welke bij 'espérance'? Schrijf het erbij.

1. Cognitie: de gedachten en overtuigingen die mensen hebben over de mogelijkheid een gehoopt doel te bereiken, en de verschillende paden die ze kunnen nemen om dit voor elkaar te krijgen.
2. Emotie: de gevoelens die gepaard gaan met hoopvolle gedachten. Deze emoties zijn minder bewust dan gedachten, zijn minder gemakkelijk te sturen, motiveren ons gedrag en zijn niet altijd rationeel, bijvoorbeeld wanneer we tegen beter weten in blijven hopen.
3. Deugd: de morele en constructieve eigenschap die mensen drijft om 'het juiste' na te jagen. Ook doet deugdzame hoop altijd recht aan het belang van andere mensen. Deugdzame hoop impliceert

daarmee ook dat iemand probeert bij te dragen aan de hoop van een ander.

4. Verbinding: mensen zijn sociale wezens, en wanneer zij hun doelen najagen, doen zij dit zelden helemaal in isolatie van anderen. Sociale hoop impliceert dat mensen vertrouwen dat mensen in hun omgeving hen ondersteunen om hun doelen na te jagen.
5. Verwachting: maatschappelijke en persoonlijke verwachtingen sturen voor een belangrijk deel hoe we ons gedragen. We investeren eerder in bijvoorbeeld een onderneming of een opleiding als we positieve verwachtingen hebben van de toekomst.
6. Vertrouwen: vertrouwen in mensen om ons heen, maar ook in maatschappelijke instituties. Wanneer mensen weinig vertrouwen hebben in bijvoorbeeld de overheid, het rechtssysteem of de politie, neemt de hoop om als maatschappij of persoon te ontwikkelen sterk af.
7. Spiritualiteit: hoop gebaseerd op geloof of een niet-religieus waardenkader, zoals een hoger doel of waarde zoals: mensenrechten, spirituele overtuiging, of transcendente ervaring.

1.5 Hoop in tijden van corona

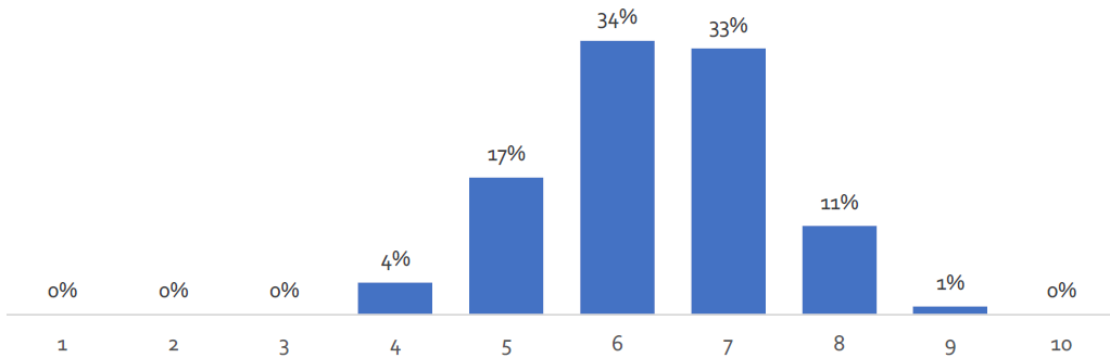
Tijdens de coronacrisis zijn er allerlei impactvolle dingen gebeurd. Er ontstond meer financiële onzekerheid, experts kregen een andere rol toebedeeld, mensen moesten fysiek afstand houden van elkaar. De hoopbarometer heeft daarom in mei 2020 een enquête gelanceerd in Nederland om te onderzoeken hoe hoopvol men was. Ze onderzochten onder andere:

- De hoopindex: dit is het gemiddelde van de zeven dimensies van de hoopbarometer.
- Op welke dimensies van hoop men vooral scoort.

Enkele resultaten waren:

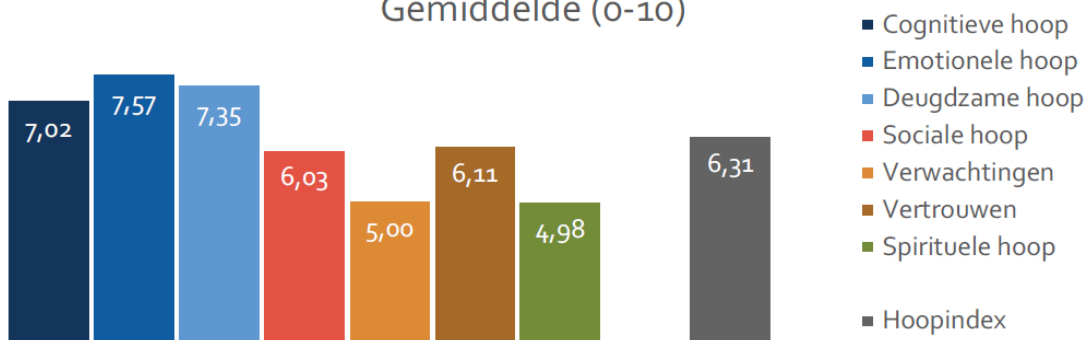
- De hoopindex was gemiddeld een 6,3 op een schaal van 1-10. 80% van de Nederlanders scoort een voldoende (>5,5). De overige 20% scoort een milde onvoldoende (4 of 5).

Distributie hoopindex in Nederland

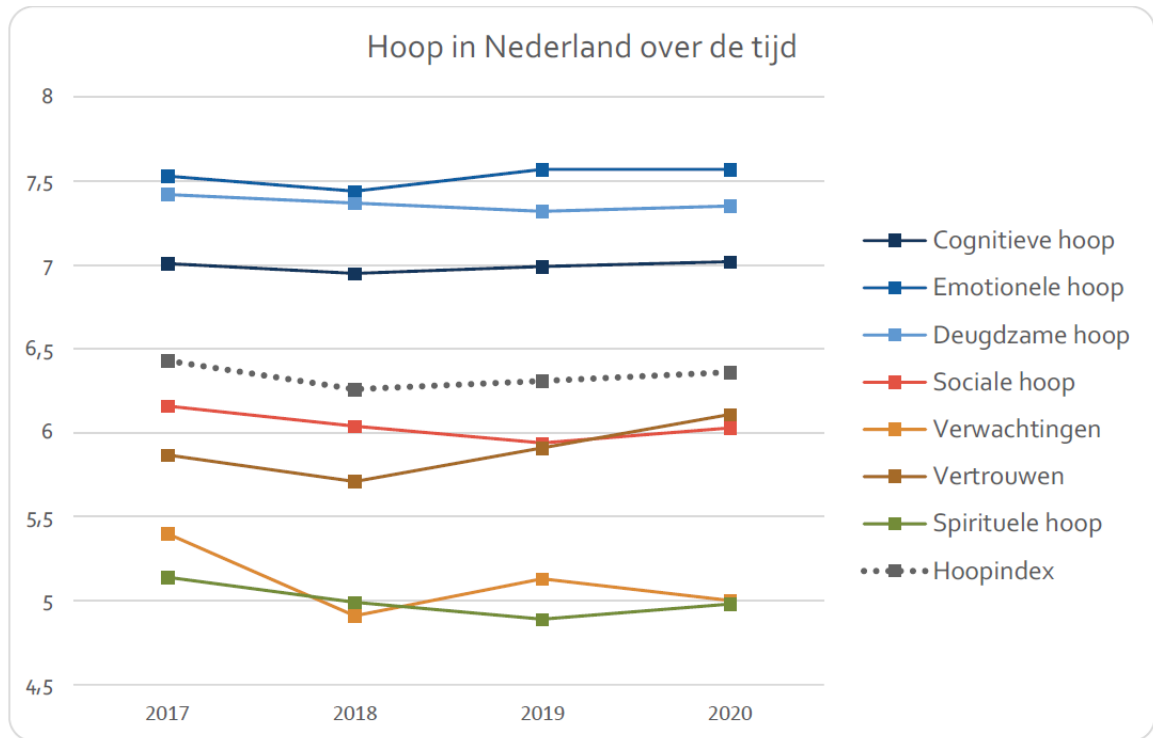

- Men scoort vooral hoog op emotionele, deugdzame en cognitieve hoop. Er wordt redelijk positief gescoord op sociale hoop en vertrouwen. Lage scores gaan naar verwachtingen en spirituele hoop.

Gemiddelde (0-10)

- De hoopindex in mei 2020 is iets lager dan in 2017, maar er is geen significant verschil met 2019 – behalve:
 - In 2020 scoort men significant lager op verwachtingen ten opzichte van 2019
 - In 2020 scoort men significant hoger op vertrouwen ten opzichte van 2019

- In 2020 scoort men dus lager op verwachtingen dan in 2019.
 - Nederlanders zijn pessimistischer geworden als het gaat om hun eigen leven (6,1) en de maatschappij in het algemeen (4,5), de financiën van hun huishouden (5,4) en de Nederlandse economie (3,0).
 - Men is positiever geworden over de toekomst voor de gezondheidszorg (5,5), onderwijs (5,1), veiligheid (5,2) en het klimaat (5,1) vergeleken met 2019.
- In 2020 scoort men dus hoger op vertrouwen dan in 2019.
 - Het vertrouwen in familie en vrienden, het leger, het rechtssysteem, de nationale overheid, de eerlijkheid van verkiezingen, religieuze instellingen en politieke partijen is significant hoger.
 - Het vertrouwen in financiële instellingen nam af.
- Vertrouwen nam sneller toe onder jongeren dan onder ouderen. Dit lijkt vooral te komen doordat jongeren meer vertrouwen hebben gekregen in vreemden, burens en het rechtstelsel. De financiële verwachtingen daalden wel sneller bij jongeren dan bij ouderen. Daarnaast zijn ouderen optimistischer geworden over de toekomst van de gezondheidszorg en het onderwijs dan jongeren.

OPDRACHT 7

Welk effect had de coronacrisis op de hoop van Nederlanders? Beschrijf in eigen woorden.

Welk resultaat vind je opmerkelijk of onverwacht? Bedenk ook een mogelijke verklaring.

Denk je dat de barometer 'hoop' goed kan meten? Waarom wel/niet?

Heeft zo'n barometer van de hoop nut, denk je? Zo ja, welk nut?

OPDRACHT 8

De hoop barometer is een mooi voorbeeld van meetbare hoop. Zoals we gezien hebben is Espérance net niet meetbaar, maar haalt deze vorm van hoop haar kracht uit de verbinding met een waarde of geloof in iets sterker dan de mens.

Bedenk of beschrijf een voorbeeld waarin jij, ondanks grote tegenslag of felle tegenwind, toch bleef hopen in een goede afloop. Wat heb je daaruit geleerd?

LESVOORBEREIDING

Lesnummer:	Tijdsduur:	Leerjaar:	Richting:
3	50min	derde graad bovenbouw	tso, aso (bso met aanpassingen) vwo, havo (vmbo met aanpassingen)

Lesonderwerp: Bestaan er onoplosbare problemen?

Situering van de les in de onderwijskaders

Mogelijke vakken: economie, godsdienst, cultuurwetenschappen, cultuurbeschouwing

Vakoverschrijdende eindtermen Vlaanderen

Secundair onderwijs > Algemeen > Socioculturele samenleving

3. De leerlingen illustreren het belang van sociale samenhang en solidariteit;

Secundair onderwijs > Stam > Vakoverschrijdende Eindterm

(Communicatief vermogen)

1. De leerlingen brengen belangrijke elementen van communicatief handelen in praktijk;

(Creativiteit)

2. De leerlingen kunnen originele ideeën en oplossingen ontwikkelen en uitvoeren;

(Kritisch denken)

11. De leerlingen kunnen gegevens, handelwijzen en redeneringen ter discussie stellen a.d.h. van relevante criteria;

12. Denken: de leerlingen zijn bekwaam om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken;

13. Denken: de leerlingen kunnen onderwerpen benaderen vanuit verschillende invalshoeken;

(Open en constructieve houding)

16. De leerlingen houden rekening met ontwikkelingen bij zichzelf en bij anderen, in samenleving en wereld;

17. De leerlingen toetsen de eigen mening over maatschappelijke gebeurtenissen en trends aan verschillende standpunten;

Secundair onderwijs > Leren Leren > Problemen oplossen

(Problemen oplossen)

7. De leerlingen evalueren de gekozen oplossingswijze en de oplossing en gaan eventueel op zoek naar een alternatief;

Lesschema les 3

Timing / Duur	M / L / S ¹	Leerinhoud, werkvormen, media en andere middelen, eventueel (didactische) vragen
5'	M	Korte samenvatting van vorige twee lessen over hoop. Hoop heeft fundamenteel met de toekomst te maken, maar ook met het oplossen van lastige situaties of problemen. Vraag dan aan de leerlingen of ze problemen en situaties kennen die hopeloos zijn en waar we niets aan kunnen doen? Vraag ze om concrete voorbeelden, en schrijf deze op het bord: Indien leerlingen geen voorbeelden kunnen bedenken kan je volgende voorbeelden gebruiken: • Klimaatverandering • Ongelijkheid in de wereld • Racisme • Systeemcrisissen van het kapitalisme • De dood • Het uitdoven van het heelal • Raadsels zoals: Wat was er het eerst, het kip of het ei? • ...
5'	L	Leg de leerlingen uit dat deze les zal gaan over problemen, en over de oplosbaarheid daarvan. Leg in eigen woorden uit, of aan de hand van de tekst, wat de vier categorieën van problemen zijn. Gebruik daarbij het schema hieronder. Geef de leerlingen mee dat het schema slechts een spectrum van problemen probeert te vatten en daarom niet al te strikt genomen moet worden.

¹ M = Motiverende fase; L = Leerfase; S = Slotfase

			<i>Opgelost</i>	<i>Schijnbaar opgelost</i>	<i>Niet-opgelost</i>	
	<i>Oplosbaar</i>	Opgeloste problemen	Artikel: 4	Schijnbaar opgeloste	Niet opgeloste maar oplosbare	Artikel: 2,3
	<i>Niet oplosbaar</i>	x			Onoplosbare problemen	Artikel: 5
10'		Opdracht 1 Laat de leerlingen individueel of per twee de krantenartikelen lezen waarin een probleem wordt geschetst die ze moeten onderverdelen in het schema. Bespreek de oplossing hierboven klassikaal. "Was dit een moeilijke oefening?" Contextualiseer daarna dat de focus van de les zich zal liggen op onoplosbare problemen. Vraag klassikaal: "waarom zijn problemen eigenlijk onoplosbaar?" Schrijf de redenen die de leerlingen noemen op het bord.				
10'		Deel mee dat er verschillende oorzaken zijn van onoplosbare problemen. Maar vooral drie oorzaken zijn belangrijk. Vertel in eigen woorden wat de drie oorzaken zijn. • OORZAAK 1: De veelkoppigheid van de problemen. Crisissen doen zich vaak voor als een veelkoppig monster. Als je één probleemkop afhakt, groeien er twee nieuwe in de plaats. Zo zijn financiële rampen en beurscrashes vaak onmogelijk op te lossen zonder nieuwe problemen te creëren. Als overheden staatsteun geven aan banken die anders over kop gaan, zadelen ze de belastingbetaler en zichzelf op met een torenhoge factuur. Vaak betalen ook de toekomstige generaties de schuldenberg nog af. Een ander voorbeeld is de klimaatopwarming. Door het massale produceren van batterijen, waarvoor grondstoffen nodig zijn uit vervuilende mijnbouw, creëer je nieuwe milieu- en sociaaleconomische problemen. De veelkoppigheid van problemen wordt versterkt doordat wetenschappers, die naar oplossingen zoeken, ze vaak proberen				

5' 10'	onder te verdelen in kleinere deelproblemen waar ze veel over weten. Deze analytische ingesteldheid zorgt ervoor dat meestal slechts een deel van het probleem opgelost wordt, maar problemen van een andere aard worden veroorzaakt. Zo denken virologen na over hoe ze het coronavirus klein kunnen krijgen met allerlei gedragsmaatregelen (denk maar aan social distancing) maar verliezen daarbij uit het oog hoe belangrijk intermenselijk contact is voor het welbevinden. • OORZAAK 2: Divergerende problemen. Econoom en denker Ernst Schumacher maakt in zijn boek <i>A Guide for the Perplexed</i> het onderscheid tussen convergerende en divergerende problemen. Een probleem is convergerend als er één optimale oplossing voor bestaat. Zo is het wiel een uitvinding die de tand des tijds heeft doorstaan als een oplossing voor het transporteren van goederen over land. Of slaan we al eeuwen drank op in vaten of vazen. Maar niet alle problemen zijn helaas van deze convergerende aard. Divergerende problemen kunnen dit patroon van optimalisering niet volgen. Zo wijst het probleem van 'hoe leid ik een bedrijf', niet eenduidig in één richting, en verschillen de meningen hierover zeer sterk. Mensen die vrijheid hoog in het vaandel dragen bijvoorbeeld, zullen kiezen voor andere leiderschapsmethoden en beslissingsmodellen die niet vertrekken vanuit autoriteit. Denk maar aan vergaderingen die niet geleid worden door één persoon maar door de groep zelf. CEO's die orde en discipline belangrijk vinden zullen eerder kiezen voor manieren om het bedrijf in goede banen te leiden die gezag benadrukken. Van divergerende problemen bestaan tal van voorbeelden. Zo is er voor elk Belgisch probleem een Vlaamse, een Brusselse en een Waalse oplossing. En voor Europese problemen probeert elke lidstaat zijn oplossing als de ideale naar voren te schuiven. De migratiecrisis, bijvoorbeeld, wordt niet door elk Europees land op dezelfde manier aangepakt. Dit soort moeilijke problemen vraagt dan ook de bereidheid om tot een werkbaar compromis te komen. Eigenaardig genoeg blijkt juist dat in crisistijd de bereidheid om compromissen te sluiten vaak afwezig is. Door het polariserende karakter van crisissen kiezen mensen voor radicalere oplossingen waardoor de onoplosbaarheid toeneemt. • OORZAAK 3: De neiging om oorzaken te zoeken buiten onszelf. In crisistijd zoekt men vaak naar een zondebok die de schuld krijgt van alles wat er misgaat. Zo wordt een voetbalcoach vaak ontslagen als zijn ploeg het minder goed doet, ook al voetbalt de coach zelf niet mee. Ook in de bedrijfswereld speelt het zondebokmechanisme. Wanneer een faillissement dreigt wijst men vaak de CEO aan als schuldige en probeert men via een wissel van de wacht het tij te keren. Terwijl vaak niet enkel de CEO schuldig is voor de slechte prestaties. Wat nodig is om deze slachtofferlogica te doorbreken is het inzicht dat iedereen samen een deel van het probleem is, en vooral een deel van de oplossing kan zijn. Laat leerlingen in duo's opdracht 2 maken. Bespreek enkele ideeën van de leerlingen klassikaal. Laat leerlingen opdracht 3 maken in groepjes van vier.
----------------------	---

5'	S	Tot slot vraag aan enkele groepjes wat hun probleem is en hoe ze hier mee willen omgaan. • Stellen ze zich optimistisch over een onbekende oplossing in de toekomst op? • Is er een verslagenheid of een niet goed weten wat ze tegenover zo'n probleem moeten doen?
----	---	--

Lesschema les 4

Timing / Duur	M / L / S ²	Leerinhoud, werkvormen, media en andere middelen, eventueel (didactische) vragen
5'	M	Benodigdheden voor deze les: • Internettoegang voor leerlingen • Beamer of een smartscreen Begin de les met het volgende filmpje, speel af tot 1:27. https://onderwijs.hetarchief.be/item/df6k08dd4c . Vraag aan de leerlingen ter opwarming: - Wie was Nelson Mandela? - Wie kent er iets over zijn leven, en het land waar hij vandaan komt? Laat nog het volgende filmpje zien: https://www.youtube.com/watch?v=kMbloYBrjc8 Leg in eigen woorden uit: “Vandaag gaan we het hebben over het onoplosbare probleem dat Nelson Mandela in zijn leven probeerde te overwinnen. Daarom gaan we eerst wat meer leren over wat precies het probleem was waar Mandela voor stond, en waarom hij zo’n belangrijk figuur is geweest in de geschiedenis van Zuid-Afrika en de dekolonisatie”.
15'	L	Geef de leerlingen voldoende tijd om opdracht 4 in duo of individueel uit te werken. Hiervoor hebben ze internettoegang per twee of individueel nodig. Voor opdracht 4 moeten ze een mindmap over Nelson Mandela’s leven maken. Gebruik eventueel de cursustekst onder Hoofdstuk 1 voor het klassikale verbetermoment.

² M = Motiverende fase; L = Leerfase; S = Slotfase

5'	Bespreek na 15 minuten de bevindingen van de leerlingen. Laat ze woorden uit hun mindmap citeren en verklaren, en creëer een klassikale woordenspin op het bord. Zoom daarna in op apartheid. Vertel in eigen woorden dat de apartheid de sociale motor was achter de grote problemen die Zuid-Afrika later kende. Laat aan de leerlingen volgende filmpjes (of één ervan) zien dat apartheid uitlegt: https://onderwijs.hetarchief.be/item/9z90873f2x : filmpje dat apartheid uitlegt https://onderwijs.hetarchief.be/item/df6k08dd4c : apartheid uitgelegd (21:00 – 23:42) Vraag klassikaal in eigen woorden “Vonden de leerlingen dit choquerend om over te leren? Wat vonden de leerlingen choquerend?” Bevraag hen over de waarheids- en verzoeningscommissies. Vinden de leerlingen dat een goede manier om een diep conflict op te lossen? Indien er nog extra uitleg de verzoeningscommissies nodig is, gebruik dan de volgende samenvatting: “De Waarheids- en verzoeningscommissie (TRC) was een compromis waarin de meeste politieke partijen zich konden vinden. Men had de keuze uit vervolging van alle apartheidsdaders óf amnestie voor alle apartheidsmisdaden. Dat kwam neer op alles of niets. Vervolging van alle daders was onbegonnen werk, maar amnestie voor iedereen vond men ook onwenselijk. De kerngedachte van de TRC kan samengevat worden als amnestie in ruil voor waarheid en put uit de ubuntu-filosofie. Persoonlijke amnestie werd alleen toegekend als de persoon in kwestie de volledige waarheid zou onthullen over zijn of haar misdaden begaan onder de apartheid én indien de misdaad in kwestie politiek gemotiveerd was. De doelstellingen van de TRC waren: • een zo volledig mogelijk beeld schetsen van grove mensenrechtenschendingen begaan onder apartheid. • persoonlijke amnestie verlenen aan misdadigers, zowel uit de kringen van het apartheidsregime als aan de kant van de vrijheidsstrijders. • de waardigheid van de slachtoffers herstellen. Dit laatste gebeurde door de slachtoffers de kans te geven hun ervaringen te vertellen en door vergoedingen voor te stellen ter compensatie van de gebeurtenissen uit het verleden en heden.”
----	---

10'		Doceer aan de hand van de cursustekst de vuistregels van de spirituele heuristiek. Zij zijn een soort spiritueel kompas om onoplosbare problemen te 'overstijgen' en een nieuw perspectief te openen. Of laat de leerlingen individueel de tekst lezen en opdracht 5 (ruzie rond een koffiemachine) maken. Mogelijke toepassingen bij opdracht 2 zijn: 1. zoek het punt van niet-weten Laat je vooroordelen los bvb. de idee dat andere huisgenoten lui zijn, anti-sociaal en egoïstisch. Als iedereen zijn 'vooroordelen' en zijn grote gelijk loslaat, komen we op het gedeelte punt van niet-weten. 2. denk dialogisch Leef je in in de positie van je huisgenoten; beleg een open en eerlijke huisvergadering om te praten over waarom men zich niet verantwoordelijk voelt voor de koffiemachine; ... 3. denk vanuit de toekomst Stel je de toekomst voor waarin iedereen een bijdrage levert voor het samenleven; geloof in de mogelijkheid dat er een alternatief is voor de geblokkeerde situatie. 4. Zoek een overstijgend perspectief Kijk of er een gemeenschappelijke wil is om verder samen te leven. Vertrek van daaruit en zoek dan een oplossing voor het probleem met de koffiemachine. 5. Betrek jezelf in de oplossing Excuus aanbieden waar je zelf gefaald hebt. Initiatief nemen voor een oplossing bvb. door het opstellen van een schoonmaakschema.
4'		Laat de leerlingen vervolgens opdracht 6 maken. Sommige uitspraken blokkeren de situatie; andere creëren een opening en zijn een toepassing van een regel van de spirituele heuristiek.

6'		Voorbeeld	Spirituele Heuristiek?
		"Ik betaal liever niet nog meer geld om de economie aan te zwengelen, omdat ik vind dat anderen hun steentje moeten bijdragen."	
		"Jan heeft misschien wel gelijk als hij zegt dat mijn schoenen de gang ook vuil maken."	Denk dialogisch (empathie)
		"Ik luister niet meer naar Vincent. Ik weet wat hij gaat zeggen want hij zegt toch altijd hetzelfde."	
		"Ik stofzuig de trap liever niet, morgen is hij toch weeral vuil."	
		"Wat voor zin heeft het dat we de eilandnaties proberen redden? Het is al te laat. Over enkele jaren worden ze door de stijgende zeespiegel overspoeld"	
		"Nina en ik willen eigenlijk hetzelfde, ook al kijken we heel anders op de zaak."	Zoek een overstijgend perspectief
		"Ik heb vorige week geen vriendelijke glimlach van de kassierster gekregen, vandaag zeg ik dus ook geen hallo."	
		"Ik weet niet zeker of mijn poging zal slagen, maar dat <u>weerhoud</u> me niet om te proberen."	Denk vanuit de toekomst
Geef de leerlingen individueel voldoende tijd om te reflecteren of ze zelf al een geblokkeerde situatie hebben opgelost. Laat ze deze neerschrijven bij Opdracht 7. Indien je leerlingen niet comfortabel zijn met het delen van hun problemen, kunnen ze een concrete situatie verzinnen.			

5'	S	Stel de vraag "Wie wil iets delen?" klassikaal. Indien de leerlingen niet genoeg tijd hadden om opdracht 4 af te werken, mogen ze de tekst naar de leerkracht sturen voor feedback. (Facultatief) ter afsluiting nog een fragment over de Ubuntu filosofie van Desmond Tutu: https://onderwijs.hetarchief.be/item/jd4pk2b735
----	---	---

Bronnen

<https://onderwijs.hetarchief.be/item/jd4pk2b735>

<https://onderwijs.hetarchief.be/item/df6k08dd4c>

<https://onderwijs.hetarchief.be/item/9z90873f2x>

<https://onderwijs.hetarchief.be/item/df6k08dd4c>

<https://www.youtube.com/watch?v=kMbloYBrjc8>

Luk Bouckaert, Kies voor Hoop, hst 2 (Als de problemen onoplosbaar zijn)

Antidepressiva werken wel degelijk, De standaard 23 februari 2018

'Inflatie tot 2025 lager dan doelstelling Europese Centrale Bank', De tijd 17 juli 2020

Hoe vervoer je een vaccin op -70 graden over de hele wereld? Transporteconoom: "Dit is ongezien", Vrt-nieuws 10 november 2020

MIT-wiskundigen lossen oud spaghetti-raadsel op en breken stokje spaghetti in tweeën, Vrt-nieuws 15 augustus 2018

De zin van ons leven, waar ligt die nu weer?, Vrt-nieuws 29 oktober 2018

https://nl.wikipedia.org/wiki/Zuid-Afrikaanse_Waarheids-_en_Verzoeningscommissie

Cursus

Een economie van de hoop

Wat kiezen voor hoop kan betekenen voor de economie

HOOFDSTUK 2. Onoplosbare problemen

Hoop heeft fundamenteel een connectie met de lastige kanten en moeilijkheden van het leven. Zo hopen we dat onze problemen niet moeilijk zijn om op te lossen. Dat die vervelende buurman zal verhuizen, of dat mijn dure smartphone het morgen niet begeeft. Maar zijn problemen wel allemaal van hetzelfde kaliber?

2.1 Vier soorten problemen

Problemen zijn niet allemaal van dezelfde aard. Grofweg maken we het onderscheid tussen 4 categorieën van problemen.

1. Opgeloste problemen

Opgeloste problemen zijn problemen die relatief eenvoudig op te lossen zijn. Het simpelweg vullen van een put in de rijbaan bijvoorbeeld, zodat het verkeer weer makkelijker kan doorrijden is een eenvoudig oplosbaar probleem.

2. Schijnbaar opgeloste problemen

Daarnaast bestaan er ook nog problemen waarvan je denkt dat ze opgelost zijn, maar bij nader onderzoek toch niet zo eenvoudig zijn als men aanvankelijk dacht. Zo is het aanbrengen van een nieuwe asfaltlaag op een ingezakte weg geen echte oplossing voor het voorkomen van gaten in de weg. Het structurele probleem van de onstabiele ondergrond wordt niet aangepakt. De oplossing van asfalt is slechts een schijnoplossing.

3. Niet opgeloste maar oplosbare problemen

Ten slotte zijn er ook nog problemen waarvan men weet hoe men ze moet aanpakken, maar nog niet aangepakt zijn of kortweg: niet opgeloste maar oplosbare problemen. Ter illustratie: een werknemer is steeds te laat op post waardoor het hele productieproces wordt stilgelegd. Een oplossing hiervoor is deze werknemer te motiveren vroeger op het werk te verschijnen of te ontslaan en een betrouwbare kracht in dienst te nemen, maar dit vraagt om actie van de chef.

4. Onoplosbare problemen

Onoplosbare problemen zijn problemen waar je het hoofd over blijft breken en maar niet opgelost geraken. Het zijn problemen die binnen de heersende manier van denken en handelen niet kunnen opgelost worden. Sommige wiskundige raadsels geraken niet opgelost. De ongelijke verdeling van inkomen blijft steeds terugkomen ondanks alle pogingen tot sociale herverdeling. Telkens opnieuw steken economische crisissen de kop op enzovoort.

	<i>Opgelost</i>	<i>Schijnbaar opgelost</i>	<i>Niet-opgelost</i>
<i>Oplosbaar</i>	Opgeloste problemen <i>Artikel:</i>	Schijnbaar opgeloste <i>Artikel:</i>	Niet opgeloste maar oplosbare <i>Artikel:</i>
<i>Niet oplosbaar</i>	x		Onoplosbare problemen <i>Artikel:</i>

OPDRACHT 1

Lees onderstaande krantenartikelen die een probleem behandelen. Met welk soort probleem hebben we hier te maken? Plaats het cijfer in het overeenkomstige vakje hierboven.

1. Antidepressiva werken wel degelijk

De standaard 23 februari 2018

Van slaapmiddelen is geweten dat ze al na een paar weken niet meer werken, behalve via het rustgevend gevoel dat je ze genomen hebt, en de psychologische steun van een vast ritueel. Over antidepressiva hoor je geregeld zeggen dat ze evenmin iets doen. Dat komt ten dele omdat ze bedoeld zijn voor 'echte' depressies, maar ook genomen worden door mensen die gewoon slecht in hun vel zitten. Dan doen ze uiteraard niet wat je verwachtte. In de volksmond wordt die ontgoocheling vaak ook nog eens gemengd met die over al even onjuist ingezette kalmeermiddelen.

Maar werken antidepressiva dan tenminste tegen de 'echte' -depressies? Ook daar werd wel eens aan getwijfeld. Al was het maar omdat ze in onderzoek wel beter werken dan de placebo's (de 'lege' pillen waarmee ze vergeleken worden), maar ook weer niet zó veel beter. Het effect van geloof en hoop is bij dit soort aandoeningen heel hoog. Dus, denken sommigen dan, farmabedrijven van kwade wil kunnen met wat scheefgetrokken interpretatie van de cijfers dat beetje verschil tussen pil en placebo wel bijeen sjoemelen.

Daarom verzamelde een internationale groep onderzoekers 522 studies (waarvan sommige on-gepubliceerd in de archieven van farmabedrijven lagen) en legde de gegevens van ruim 116.000 mensen samen, om ze als één geheel opnieuw te analyseren. Resultaat: de 21 onderzochte middelen werken, zij het niet allemaal even goed. Het roemruchte middel Prozac – nu op de markt onder zijn generische naam, fluoxetine – bleek een van de minst effectieve. Maar het werd dan weer het best verdragen.

De onderzoekers weten wat de middelen doen in de hersenen, maar niet waarom dat effect heeft op depressies. Precies omdat ze blind moeten rondtasten, hebben de meeste bedrijven de jongste decennia nog nauwelijks onderzoek naar nieuwe middelen gedaan.

2. 'Inflatie tot 2025 lager dan doelstelling Europese Centrale Bank'

De tijd 17 juli 2020

Economen hebben hun inflatieprognoses voor de komende vijf jaar verlaagd. Dat blijkt uit een driemaandelijks peiling van de Europese Centrale Bank bij 59 'professionele voorspellers'.

'De aanhoudende impact van de coronapandemie wordt weerspiegeld in de macro-economische vooruitzichten', zegt de ECB. De gezondheidscrisis heeft de consumptie en investeringen fors doen dalen. Ondanks de geleidelijke versoepeling van de lockdown blijft de vraag naar goederen en diensten lager dan voor de crisis.

Als de inflatie tot 2025 te laag blijft, moet de ECB nog verscheidene jaren haar uitzonderlijk soepel monetair beleid voortzetten. Dan blijven de korte- en langetermijnrente erg laag. Dat is slecht nieuws voor spaarders maar goed nieuws voor ontleners.

3. Hoe vervoer je een vaccin op -70 graden over de hele wereld? Transporteconoom: "Dit is ongezien"

Vrt-nieuws 10 november 2020

Dat er een coronavaccin in de pijplijn zit, is goed nieuws. Maar hoe vervoer je een vaccin dat bij -70 graden Celsius bewaard moet worden? De heilige graal ligt volgens transport-econoom Roel Gevaers (Universiteit Antwerpen) in droogijs. Hij waarschuwt de overheid om niet te lang te wachten met de bestelling ervan. Maar volgens Cold Jet, producent van droogijs, is er in Europa genoeg voorraad.

De meeste vaccins worden op koelkasttemperatuur bewaard, maar bij het coronavaccin van Pfizer is dat anders. "Er is onvoldoende bekend bij welke temperaturen het nog goed werkt, dus daarom wordt het zekere voor het onzekere genomen en wordt het bewaard op -70 graden", zegt transporteconoom Roel Gevaers.

"Dit wordt een huzarenstukje", vult vaccinoloog Pierre Van Damme aan. "Er zijn bedrijven aan het bekijken hoe ze dat moeten aanpakken, zoals Pfizer zelf", zegt Van Damme. "Maar droogijs kan je omwille van de veiligheid sowieso niet in grote massa's vervoeren via het vliegtuig." Hoe dan ook wordt het wereldwijde transport niet gemakkelijk, zegt Gevaers. "Dit is echt ongezien in de logistieke sector, dit is niet zomaar een pakketje van bol.com dat je laat leveren."

4. MIT-wiskundigen lossen oud spaghetti-raadsel op en breken stokje spaghetti in tweeën

VRT 15 augustus 2018

Het is zo goed als onmogelijk om een droog stokje spaghetti in slechts twee delen te breken door de beide uiteinden naar elkaar toe te bewegen. De spaghetti zal bijna altijd in drie stukken of meer breken. Wiskundigen van MIT hebben nu ontdekt dat spaghetti toch in tweeën zal breken, als je het stokje eerst verdraait, en daarna de uiteinden buigt. Hun bevindingen kunnen ook toepassingen hebben buiten de keuken, zo zeggen ze.

5. De zin van ons leven, waar ligt die nu weer?

VRT 29 oktober 2018

"Dat is er bots op", beamen jonge(re) mensen me meteen, wanneer ik zei dat we iets wilden maken over zingeving. Jonge mensen, vooral ruim genomen millennials, zijn op de dool. 46% van de jonge Vlamingen heeft wel eens met depressie of een burn-out te kampen. Zoveel anderen die niet in de volkstellingen voorkomen, vertellen dat ze zich vaak afvragen wat ze hier doen, en waarom, en dat ze daar moeilijk een antwoord op vinden. Een gevoel van zinloosheid is één van de dingen die ons naar de treurnis leiden. Want we willen dat ons leven betekenis heeft. Zin geven aan ons leven zou wel eens een sleutel tot welbevinden kunnen zijn. En net die zingeving zijn we wat kwijt.

Dat depressies en burn-out helaas oprukken, ook bij twintigers, weten we al langer. Maar het zeurende gevoel daaronder: eenzaamheid, niet lekker, niet goed weten waarheen en waarom... dat is niet zo helder omschreven. Niet onbegrijpelijk, want hoe meet je dat?

Jonge dertigers kijken voor de eerste keer serieus terug op hun leven. Dat is een klassiek fenomeen, niet bepaald eigen aan onze tijd. Dan heb je gewoon genoeg geleefd om al eens te kunnen terugblikken. Deze generatie kijkt wel bezorgd. Het waarom is misschien wél eigen aan onze tijd. De cijfers over eenzaamheid zijn dan ook redelijk stuitend. De conclusie van de grote bevraging is dat zin geven aan het leven de eenzaamheid verlaagt.

En daar wringt nu net het schoentje, klinkt het overal. Jonge mensen zijn op de dool, voelen zich zinloos en wat verloren. Moeder waarom leven wij? Ze weten het niet meer.

Geloof en ideologie waren heel lang de steunpilaren van de zingeving. Maar de instituten brokkelen af. Ze waren wel de grootste, maar zijn lang niet de enige. Er is een supermarkt van zingevers, zeg maar. Toch vindt de moderne kat er haar jong niet in, op een dwaalspoor gezet door prikkels van sociale media, keuzestress, een geglobaliseerde wereld, en economische crisissen die alle fundamenteën doen daveren.

Zeker voor millennials, die de wereld voor het internet niet meer hebben gekend, maar wel de bankencrisis, staat er veel op losse schroeven. En is de zoektocht naar zingeving fundamenteeler dan een halve eeuw geleden. Al is zingeving zoeken van alle tijden, en van alle leeftijden.

2.2 Onoplosbare problemen

Onoplosbare problemen zijn hardnekkige issues waarvan we niet zeker weten of ze ooit zullen worden opgelost ondanks alle toepassingen van onze beschikbare rationele kennis en techniek. Hierbij denken we aan de afwisseling van hoog- en laagconjunctuur in de economie, of wiskundige raadsels die fundamenteel onoplosbaar zijn (zoals bijvoorbeeld het drielichamenprobleem in de fysica) of aan alle andere vragen die niet opgelost geraken ondanks de grote inzet van wetenschappers, universiteiten, en enorme financiële en sociale middelen. Zo is het nog altijd lastig, ondanks zeer krachtige klimaatcomputers, om exact te voorspellen wanneer het gaat regenen, of wanneer de zon schijnt.

Maar waarom zijn onoplosbare problemen precies onoplosbaar? Kortom wat zijn de oorzaken van de onoplosbaarheid van onoplosbare problemen? Luk Bouckaert wijst in zijn boek *Kies voor hoop* 3 belangrijke oorzaken aan.

OORZAAK 1: De veelkoppigheid van de problemen

Crisissen doen zich vaak voor als een veelkoppig monster. Als je één probleemkop afhakt, groeien er twee nieuwe in de plaats. Zo zijn financiële rampen en beurscrashes vaak onmogelijk op te lossen zonder nieuwe problemen te creëren. Als overheden staatsteun geven aan banken die anders over kop gaan, zadelen ze de belastingbetaler en zichzelf met een torenhoge factuur op. Vaak betalen ook de toekomstige generaties de schuldenberg nog af. Een ander voorbeeld is de klimaatopwarming. Door het massaal produceren van batterijen, waarvoor grondstoffen nodig zijn uit vervuilende mijnbouw, creëer je nieuwe milieu- en sociaaleconomische problemen.

De veelkoppigheid van problemen wordt versterkt doordat wetenschappers, die naar oplossingen zoeken, ze vaak proberen onder te verdelen in kleinere deelproblemen waar ze veel over weten. Deze analytische ingesteldheid zorgt ervoor dat meestal slechts een deel van het probleem opgelost wordt, maar problemen van een andere aard worden veroorzaakt. Zo denken virologen na over hoe ze het coronavirus klein kunnen krijgen met allerlei gedragsmaatregelen (denk maar aan social distancing) maar verliezen daarbij uit het oog hoe belangrijk intermenselijk contact is voor het algemeen welbevinden.

OORZAAK 2: Divergerende problemen

Econoom en denker Ernst Schumacher maakt in zijn boek *A Guide for the Perplexed* het onderscheid tussen convergerende en divergerende problemen. Een probleem is convergerend als er één optimale oplossing voor bestaat. Zo is het wiel een uitvinding die de tand des tijds heeft doorstaan als een oplossing voor het transporteren van goederen over land. Of slaan we al eeuwen drank op in vaten of vazen. Maar niet alle problemen zijn helaas van deze convergerende aard.

Divergerende problemen kunnen dit patroon van optimalisering niet volgen. Zo wijst het probleem van 'hoe leid ik mijn bedrijf goed', niet eenduidig in één richting, en verschillen de meningen hierover zeer sterk. Mensen die vrijheid hoog in het vaandel dragen bijvoorbeeld, zullen kiezen voor andere leiderschapsmethoden en beslissingsmodellen die niet vertrekken vanuit autoriteit. Denk maar aan vergaderingen die niet geleid worden door één persoon maar door de groep zelf. CEO's die orde en discipline belangrijk vinden zullen eerder kiezen voor manieren om het bedrijf in goede banen te leiden die gezag benadrukken.

Van divergerende problemen bestaan tal van voorbeelden. Zo is er voor elk Belgisch probleem een Vlaamse, een Brusselse en een Waalse oplossing. En voor Europese problemen probeert elke lidstaat zijn oplossing als de ideale naar voren te schuiven. De migratiecrisis, bijvoorbeeld, wordt niet door elk Europees land op dezelfde manier aangepakt. Dit soort moeilijke problemen vraagt dan ook de bereidheid om tot een werkbaar compromis te komen. Eigenaardig genoeg blijkt juist dat in crisistijd de bereidheid om compromissen te sluiten vaak afwezig is. Door het polariserende karakter van crisissen kiezen mensen voor radicalere oplossingen waardoor de onoplosbaarheid toeneemt.

OORZAAK 3: De neiging om oorzaken te zoeken buiten onszelf

In crisistijd zoekt men vaak naar een zondebok die de schuld krijgt van alles wat er misgaat. Zo wordt een voetbalcoach vaak ontslagen als zijn

ploeg het minder goed doet, ook al voetbalt de coach zelf niet mee. Ook in de bedrijfswereld speelt het zondebokmechanisme. Wanneer een faillissement dreigt wijst men vaak de CEO aan als schuldige en probeert men via een wissel van de wacht het tij te keren. Terwijl vaak niet enkel de CEO schuldig is voor de slechte prestaties. Wat nodig is om deze slachtofferlogica te doorbreken is het inzicht dat iedereen samen een deel van het probleem is, en vooral een deel van de oplossing kan zijn.

OPDRACHT 2

Kan jij een voorbeeld bedenken bij elke oorzaak van een onoplosbaar probleem? Ter herinnering: onoplosbare problemen hebben als oorzaak: veelkoppigheid, divergentie, en de neiging om zondebokken te zoeken.

Veelkoppig probleem:

Divergerend probleem:

De neiging om zondebokken te zoeken:

OPDRACHT 3

Kies in groep een van deze casussen en beantwoord de onderstaande vragen.

Casus 1: Bagage zonder terreur

Om de veiligheid van alle passagiers te waarborgen bij een terreurdreiging wil je alle bagage die reizigers met zich meebrengen screenen. Hiervoor heb je een aantal mogelijkheden die niet optimaal zijn: je verbiedt alle bagage, maar dan hebben reizigers dus niets meer bij op hun vakantiebestemming. Je richt pre-luchthaven screencentra op, maar door de grote wachtrijen aan deze centra worden zij een ideaal target voor terroristen.

Casus 2: Klimaatvluchtelingen

De toenemende klimaatdruk en stijgende temperaturen in derdewereldlanden zorgt ervoor dat veel mensen willen vluchten naar Europa dat een gematigder klimaat kent. Europa is zich bewust van het feit dat ze het klimaatprobleem mee heeft veroorzaakt, maar de sociaaldemocratie kan niet alle vluchtelingen tegelijk opvangen omdat Europa zelf te maken heeft met vergrijzing, afnemende industriële capaciteit, en torenhoge begrotingstekorten.

Casus 3: De opvoeding van een kind

Het opvoeden van een kind is niet rechtlijnig. Het ene zelfhulpboek zegt dat A de beste manier is, het andere boek pleit voor B. Er bestaan tal van filosofieën en opvoedingstechnieken die zichzelf als de beste aanprijzen. Elke theorie heeft goede argumenten, maar de theorieën spreken elkaar lijnrecht tegen. Waardoor vele ouders met hun handen in hun haar zitten: hoe voed ik mijn kind goed op?

Casus 4: Diepe verdeeldheid in Amerika

De verkiezingsnederlaag van Donald Trump werd door hemzelf en een aantal van zijn republikeinse kiezers niet goed verteerd. Terwijl Trump de verkiezingen aanvocht, gingen zijn supporters tekeer op sociale media tegen iedereen die niet voor hem stemde. Trump noemde de overwinning van zijn rivaal, Joe Biden, vals spel en hoopte alsnog dat hij als president mocht aanblijven. Joe Biden, van zijn kant opperde dat Trump zich niets van de feiten aantrok. Hoe los je een situatie op waarin twee partijen het

niet eens geraken over de waarheid van feiten en niet meer naar elkaar luisteren?

Waarom is deze casus onoplosbaar? (Met andere woorden: is het een veelkoppig, divergerend en/of een zondebokken-probleem?)

[illegible]

Hoe zou je omgaan met dit probleem?

[illegible]

2.3 Een onoplosbaar probleem. Casus: Nelson Mandela

Nelson Mandela stond in 1994, na jaren in de gevangenis te hebben doorgebracht, voor een gigantisch probleem. Als kersvers verkozen president, in de eerste democratische verkiezingen in de geschiedenis van Zuid-Afrika, moest hij de diepe gespletenheid die de periode van gewelddadige apartheid met zich mee had gebracht proberen te verzoenen. De zwarte bevolking werd onder het apartheidsregime systematisch vernederd en gefolterd door de blanke minderheidsgroep. Deze voorgeschiedenis maakte dat het land op de rand van een burgeroorlog stond en een bloedige transitieperiode van wraak en vergelding was dan ook niet ver weg. Alle schuldigen opsporen en berechten werd door Mandela niet mogelijk geacht, daar had men in Zuid-Afrika simpelweg niet genoeg middelen voor. Maar hij kon ook niet iedereen vergeven of amnestie verlenen. Dus koos Mandela ervoor, samen met Desmond Tutu en andere leiders, om Waarheids- en Verzoeningscommissies in het leven te roepen.

Deze commissies hadden 3 doelstellingen. (1) De waarheid over de grove mensenrechtenschendingen aan het licht brengen. (2) Amnestie verlenen aan sommige misdadigers die handelden uit politieke overwegingen en de volledige waarheid bekenden. (3) De waardigheid van de slachtoffers herstellen onder meer via het openbaar maken van alle verslagen, en via een fonds voor financiële compensatie.

Het verhaal van deze waarheidscommissies is relatief succesvol dankzij een aantal factoren. Er was voldoende financieel en integer menselijk kapitaal beschikbaar. Een onmisbare factor was ongetwijfeld ook het gezag en de kwaliteit van de Afrikaanse leiders, zoals Mandela, Tutu en anderen. Hun taak was het om de haat en vijandschap tussen onderdrukkers en slachtoffers van het apartheidsregime te overstijgen. Om deze tegenstelling op te heffen moest een hoger en gemeenschappelijk perspectief aangereikt worden: de heropbouw van Zuid-Afrika als een regenboognatie, waar iedereen in de samenleving werd gerespecteerd als volwaardig lid. Tegelijkertijd moest een weg tot wederzijdse empathie en dialoog gevonden worden. Die weg liep via de waarheidscommissie.

Reeds in de gevangenis begon Mandela, zonder het medeweten van zijn medegevangenen, strijders en vrienden, geheime gesprekken te voeren met leiders van het apartheidsregime. Het was een keuze met grote onzekerheid. Zijn vrienden zouden het immers als verraad beschouwen. Zelf was hij ervan overtuigd dat er op termijn geen andere oplossing zou overblijven. Dit was zijn keuze voor hoop en toekomst. Mandela omschreef zichzelf als een eeuwige optimist: *"Ik ben fundamenteel een optimist. Of dat het gevolg is van natuurlijke aanleg of van opvoeding,*

weet ik niet. Maar onderdeel van dat optimisme is het hoofd gericht houden naar de zon en stap voor stap vooruitgaan. Er waren heel wat donkere momenten waarop mijn geloof in de mensheid hard op de proef werd gesteld, maar nooit wilde of kon ik mezelf overgeven aan wanhoop. Dat leidt enkel tot nederlaag en dood."

Een andere cruciale factor voor het succes van de waarheidscommissie was het feit dat het appel voor verzoening kon terugvallen op de culturele humus van de Afrikaanse Ubuntu-filosofie en de christelijke boodschap van liefde voor zijn vijanden. Zonder dit potentieel zou het zaad van de verzoening geen wortel kunnen schieten. Een van de mooiste definities van het Afrikaanse Ubuntu luidt "ik ben omdat wij zijn". Aartsbisschop Desmond Tutu omschrijft Ubuntu als volgt: *"Iemand met Ubuntu staat open voor en is toegankelijk voor anderen, wijdt zich aan anderen, voelt zich niet bedreigd door het kunnen van anderen omdat hij of zij genoeg zelfvertrouwen put uit de wetenschap dat hij of zij onderdeel is van een groter geheel en krimpt ineen wanneer anderen worden vernederd of wanneer anderen worden gemarteld of onderdrukt"*.

Het is bekend dat Tutu, voorzitter van de WVK, na de eerste dag van de gruwelijke getuigenissen zat te wenen. Zijn empathie met de slachtoffers was groot. Maar hij was lucide genoeg om te beseffen dat gerechtigheid die tot verzoening leidt meer oplossingsgericht is dan de emotionele drang naar vergelding.

Een van de belangrijkste factoren waarom de waarheidscommissies zo'n succes kende, was dat de betrokkenen zelf verantwoordelijk waren voor het proces en het resultaat. De daders en slachtoffers werden existentieel met elkaar geconfronteerd. De daders engageerden zich om de waarheid en schuld te erkennen, de slachtoffers engageerden zich om amnestie te verlenen in ruil voor waarheid.

De waarheidscommissie heeft zeker niet alle haatgevoelens in de Zuid-Afrikaanse bevolking weggewerkt. Het arrogante superioriteitsgevoel bij sommige blanken en de vergeldingsdrang bij sommige zwarten zijn niet uitgewist. Maar er zijn nieuwe openingen en ervaringen ontstaan. In de woorden van Antjie Krog, Afrikaner dichteres en schrijfster: *"Een van de mooiste zaken aan het hele proces van de Waarheidscommissie was het feit dat iedereen in staat gesteld werd zijn of haar eigen verhaal te vertellen op de manier waarop hij of zij het gevoeld had. Dat werd mogelijk gemaakt door de voortdurende vertalingen. Iedereen kon spreken in zijn eigen taal. Dat gaf een schok aan de Afrikaner gemeenschap. Zuid-Afrikaanse zwarten waren plots niet meer de domme, stamelende slachtoffers die niet eens in staat waren hun eigen ideeën fatsoenlijk onder woorden te brengen, maar bleken volwaardige mensen te zijn die op een genuanceerde manier hun pijn en lijden konden*

uitdrukken. In termen van waardigheid en respect heeft die ervaring wellicht meer betekend dan de meer juridische beraadslaging over amnestie.

Het verzoeningsproces in Zuid-Afrika is natuurlijk veel ruimer dan het verhaal van de waarheidscommissies. Verzoenende rechtvaardigheid vereist de opheffing van extreme economische ongelijkheid en discriminatie tussen bevolkingsgroepen. Zonder economisch verlengstuk blijft de verzoening een teer plantje.

OPDRACHT 4

Zoek op wie Nelson Mandela was, waar hij vandaan kwam, en wat hij heeft gedaan in zijn leven. Werk daarbij de mindmap hieronder af. Er staan al drie woorden: zoek deze op en noteer in een paar woorden wat ze betekenen. Vul minstens 7 woorden aan. (Je kan ook de cursustekst hierboven gebruiken om de oefening te maken.)

Waarheids- en verzoeningscommissie

Apartheid

Desmond Tutu

Waarheids- en verzoeningscommissie:

Apartheid:

Desmond Tutu:

2.4 De kunst van de spirituele heuristiek

Onoplosbare problemen kan je niet 'oplossen'. Ze zijn kenmerkend voor diepe crisissituaties waarin de problemen binnen de heersende ideeën niet opgelost kunnen worden. We kunnen dan twee dingen doen: het probleem uit de weg gaan – of ermee omgaan. Hoe kan je omgaan met zo'n onoplosbare situatie? Ze vereisen een diepe mentale shift waardoor ze 'overstegen' en in een heel ander perspectief geplaatst worden (wat men een paradigmawissel noemt). Hoe kan je zo'n verandering van perspectief tweegbrengen? De kunst van de **spirituele heuristiek** biedt een aantal vuistregels die het mogelijk maken om zo'n perspectiefwissel te realiseren.

De term '**heuristiek**' komt etymologisch van het Griekse *heuriskein*, dat vinden betekent, zoeken naar uitwegen. Het woord **spiritueel** slaat op het feit dat we onze spirituele vermogens moeten gebruiken om iets te vinden dat ons bestaande denken overstijgt. Deze spirituele vermogens verbinden ons intuïtief met de hogere levenswaarden zoals liefde, verbondenheid, rechtvaardigheid enz. Vanuit die verbinding kunnen we iets nieuws en hoopvol bedenken.

OPDRACHT 5

Lees de onderstaande casus. Bekijk daarna de vijf vuistregels hieronder en bedenk aan de hand hiervan manieren waarop je kan omgaan met dit probleem.

Je woont met 5 huisgenoten in een appartement. Samen delen jullie een koffiemachine. Deze hebben jullie samen aangekocht. Iedereen gebruikt deze machine elke dag. Niemand voelt zich echter geroepen om de machine schoon te maken. Amin vindt dat hij het te druk heeft; Ana drinkt heel weinig koffie; Lucas is al degene die vaak stofzuigt; Julie koopt doorgaans de koffiepads; en jij gaat vaak naar je ouders en bent daarom weinig in het appartement. Het gevolg is dat de koffiemachine niet wordt schoongemaakt en viezer en viezer wordt... Het dispuut over wie wat moest doen loopt na verloop van tijd uit de hand. Niemand wil toegeven. Iedereen maakt elkaar het leven zuur. Kleine twistpunten worden uitvergroot. Niemand wil nog samenwonen. Kortom een onoplosbare impasse, een oorlog in het klein.

1. Zoek het punt van het niet-weten

Uitleg: Durf bestaande eigen opinies, zekerheden, assumpties, aannames, theorieën, stereotypes en verworvenheden loslaten. Het opzoeken van de zone van het niet-weten opent de geest voor een nieuwe waarheid, omdat hij alle schijnzekerheid loslaat en daardoor ook ontdekt wat eigenlijk niet klopt.

Op welke manier kan je omgaan met het probleem, als je uitgaat vanuit het punt van niet-weten?

2. Denk dialogisch

Uitleg: Denk vanuit en luister naar de Ander. Laat je eigen denkkader los en leef je in. Empathie is hier een kernwoord. Als je je inleeft in wat anderen denken en voelen, kan je een dialoog voeren met de ander. Deze dialoog zal ons veel dichterbij de waarheid voeren.

Op welke manier kan je omgaan met het probleem, als je uitgaat vanuit het punt van het dialogisch denken?

3. Denk vanuit de toekomst (het principe van hoop)

Uitleg: Wie geen vertrouwen heeft in de mogelijkheden die de toekomst ons kan bieden, kan niet tot goede oplossingen komen. Als je niet gelooft dat het klimaatprobleem opgelost kan worden, bijvoorbeeld, is het zoeken naar oplossingen bij voorbaat uitgesloten. In het zoeken naar oplossingen is het dus zeer belangrijk dat je je niet afsluit voor de hoop dat de toekomst eventueel onverwachte mogelijkheden schept die de geblokkeerde situatie doorbreken.

Op welke manier kan je omgaan met het probleem, als je uitgaat vanuit het punt van het denken vanuit de toekomst?

4. Zoek een overstijgend perspectief

Uitleg: Einstein zei dat we onze problemen niet kunnen oplossen met dezelfde denkwijze waarmee we ze veroorzaakt hebben. We moeten *out of the box* denken. Denk maar aan problemen waarin twee verschillende partijen diametraal tegenover elkaar staan. Al te vaak proberen we conflicten op te lossen door één van de polen (of partijen) uit te sluiten. Een compromis vinden dat beide polen in zijn recht laat, blijkt een bijzondere moeilijke oefening te zijn. Het komt erop aan goed te luisteren naar wat mogelijke bronnen van overeenkomst zijn, die niet meteen te maken hebben met het conflict.

Op welke manier kan je omgaan met het probleem, als je uitgaat vanuit het punt van het zoeken naar een overstijgend perspectief?

5. Betrek jezelf in de analyse en de oplossing

Uitleg: Wij zijn deel van de context en dus betrokken partij. Zelfs al ben ik geen directe oorzaak van het probleem, ik ben minstens mee verantwoordelijk voor de oplossing. Het heeft geen zin om alleen anderen de schuld te geven. Of te beweren dat ons gedrag toch maar een druppel water is op een hete plaat. Uitgedrukt in de woorden van Mahatma Gandhi: wees zelf de verandering die je in de wereld gerealiseerd wilt zien.

Op welke manier kan je omgaan met het probleem, als je uitgaat vanuit het punt van jezelf betrekken in de analyse?

OPDRACHT 6

Welke uitspraken dragen ertoe bij om een geblokkeerde situatie te overstijgen? Welke regel van de spirituele heuristiek wordt hier toegepast?

Voorbeeld	Spirituele Heuristiek?
"Ik betaal liever niet nog meer geld om de economie aan te zwengelen, omdat ik vind dat anderen hun steentje moeten bijdragen."	
"Jan heeft misschien wel gelijk als hij zegt dat mijn schoenen de gang ook vuil maken."	
"Ik luister niet meer naar Vincent. Ik weet wat hij gaat zeggen want hij zegt toch altijd hetzelfde."	
"Ik stofzuig de trap liever niet, morgen is hij toch weer vuil."	
"Wat voor zin heeft het dat we de eilandnaties proberen redden? Het is al te laat. Over enkele jaren worden ze door de stijgende zeespiegel overspoeld."	
"Nina en ik willen eigenlijk hetzelfde, ook al kijken we heel anders naar de zaak."	
"Ik heb vorige week geen vriendelijke glimlach van de kassierster gekregen, vandaag zeg ik dus ook geen hallo."	
"Ik weet niet zeker of mijn poging zal slagen, maar dat weerhoudt me niet om te proberen."	

OPDRACHT 7

Uiteraard is het voorbeeld van Mandela's leven een van de meest iconische uit de wereldgeschiedenis en zijn niet alle problemen van zijn monumentale aard. Spirituele heuristiek kan je ook op dagdagelijkse problemen toepassen. De meesten van ons hebben immers de punten die hierboven zijn omschreven al eens toegepast zonder te weten wat de naam ervan was!

Schrijf hiernaast een situatie uit waarin jij in je leven al vanuit een van de regels van de spirituele heuristiek hebt gehandeld. Als je geen echte situatie wil delen kan je er één verzinnen.

[illegible]

LESVOORBEREIDING

Lesnummer:	Tijdsduur:	Leerjaar:	Richting:
5 & 6 & 7	3x 50min	derde graad bovenbouw	tso, aso (bso met aanpassingen) vwo, havo (vmbo met aanpassingen)

Lesonderwerp: Een economie van de hoop

Situering van de les in de onderwijskaders

Mogelijke vakken: economie, godsdienst, cultuurwetenschappen, cultuurbeschouwing

Vakoverschrijdende eindtermen Vlaanderen

Secundair onderwijs > Stam > Vakoverschrijdende Eindterm

(Communicatief vermogen)

1. De leerlingen brengen belangrijke elementen van communicatief handelen in praktijk;

(Creativiteit)

2. De leerlingen kunnen originele ideeën en oplossingen ontwikkelen en uitvoeren;

(Kritisch denken)

11. De leerlingen kunnen gegevens, handelwijzen en redeneringen ter discussie stellen a.d.h. van relevante criteria;

12. Denken: de leerlingen zijn bekwaam om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken;

13. Denken: de leerlingen kunnen onderwerpen benaderen vanuit verschillende invalshoeken;

Secundair onderwijs> 3de Graad Economie> vakspecifieke eindtermen

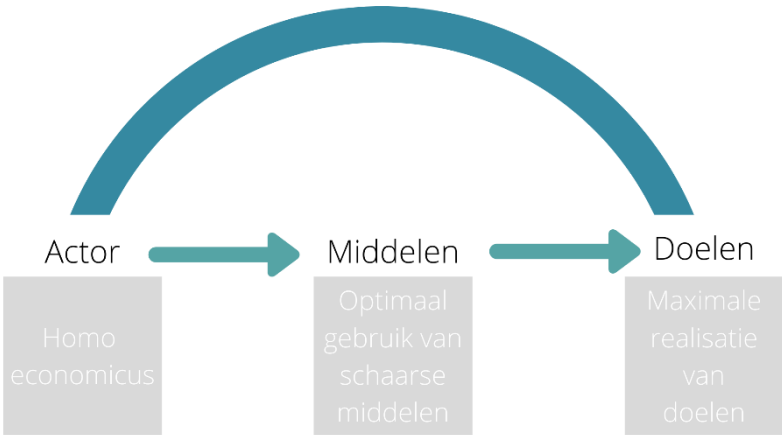
(Markten)

4. De leerlingen kunnen aantonen dat bij de allocatie van middelen via het marktmechanisme vragen van sociaal-ethische aard kunnen gesteld worden.

(Economische ontwikkeling)

13. De leerlingen kunnen economische groei en indicatoren van economische groei kritisch beoordelen en vergelijken;

Lesschema les 5

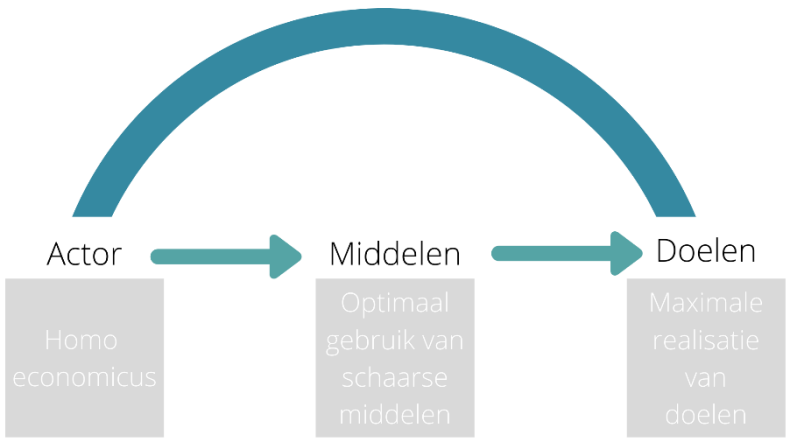
Timing / Duur	M / L / S ¹	Leerinhoud, werkvormen, media en andere middelen, eventueel (didactische) vragen
10'	M	Stel de leerlingen deze vraag: "Wat is economie eigenlijk?" Schrijf de kernwoorden op het bord. Kom uiteindelijk samen tot één definitie in de trant van: "Economie is een manier van denken en handelen waarbij de mens streeft naar een optimaal gebruik van schaarse middelen in functie van een maximaal resultaat. Om dit streven naar maximale efficiëntie te bevorderen zijn ook allerlei instituties gecreëerd, in het bijzonder de markt (systeem van vrije ruil), de overheid (systeem van wetten) en het vrije overleg (systeem van sociale afspraken)." Vul het schema bij opdracht 1 in: Markt - overheid - overleg <pre> graph LR Actor[Actor Homo economicus] --> Middelen[Middelen Optimaal gebruik van schaarse middelen] Middelen --> Doelen[Doelen Maximale realisatie van doelen] Actor -.-> Doelen </pre>

¹ M = Motiverende fase; L = Leerfase; S = Slotfase

30'	L	Vertel in eigen woorden: "In dit hoofdstuk gaan we uit van dit basisschema van 'de economie'. Dit schema is het uitgangspunt van elk handboek over economie en van vele economische denkers. Maar... het is geen neutraal schema. In dit hoofdstuk staan we stil bij de drie elementen die het schema construeren. We nemen deze niet zomaar aan, maar we zullen overal vraagtekens bij stellen. We bekijken de vooronderstellingen, we denken kritisch na en vooral: we onderzoeken of er andere manieren zijn om te kijken naar de elementen uit dit schema, en naar het schema zelf. Misschien is er niet één vorm van 'de economie', maar moeten we onze huidige economische structuur beschrijven als 'een economie'." 3.1 Actoren: homo economicus? Vertel in eigen woorden: "Een actor is een 'stakeholder', een speler die mee betrokken is in een project of onderneming. Een actor kan een individu zijn, maar ook een groep of een organisatie. In de economie zijn er veel actoren betrokken: de werknemer, de werkgever, het gezin, het bedrijf, een land, misschien zelfs de planeet Aarde. De klassieke economische theorie heeft een zeer strikt beeld van de actor. Elke betrokken speler handelt als een homo economicus (een economische mens). Die homo economicus heeft een aantal kenmerken: De klassieke economische theorie heeft een zeer strikt beeld van de actor. De handelende mens is een homo economicus. 'Homo' komt van 'homo sapiens', want refereert naar de soort 'mens'. Een homo economicus heeft een aantal kenmerken: • Er wordt vooreerst vanuit gegaan dat elke actor een aantal specifieke behoeften en doelen heeft die hij wil realiseren. Daarbij is het ene doel belangrijker dan het andere. Zo heeft iedere actor een eigen lijstje van voorkeuren/prioriteiten. Als alle doelen evenwaardig zouden zijn kan de actor geen rationele keuze meer maken. • Elke actor beschikt over de nodige informatie om een juiste keuze te maken (bv. over de prijs en de kwaliteit van een product). Zo kan de actor de kosten en baten van zijn keuze goed inschatten. Zonder die informatie kan hij geen rationele keuze maken. • Elke actor probeert nu in een context van schaarse middelen (zie verder) maximaal zijn eigen lijstje van doelen te realiseren. Hij handelt met andere woorden uit 'eigenbelang'. Let wel: eigenbelang betekent hier niet noodzakelijk egoïsme. Sommige actoren hechten veel belang aan het realiseren van sociale doelen en zijn altruïstisch ingesteld. Anderen willen zelf zoveel mogelijk geld verdienen en zijn egoïstisch ingesteld. Eigenbelang betekent hier enkel dat elke economische actor zijn eigen lijstje van voorkeuren wil realiseren (bijv. Bill Gates wil met zijn bedrijf zoveel mogelijk winst maken maar met zijn Stichting zo veel mogelijk sociale doelen realiseren. In beide gevallen handelt hij als een rationele homo economicus.) Dit klinkt heel simpel en helder: we hebben doelen en willen die zo efficiënt mogelijk bereiken. In theorie is dat ongelooflijk handig en rationeel. In de praktijk handelen mensen en organisaties niet altijd zo rationeel, ook al is dit het vertrekpunt van de economische theorie. Hoe komt dat?" Laat leerlingen in duo's opdracht 2 maken.
-----	---	--

10'	S	Bespreek de antwoorden van opdracht 2: Mensen worden niet alleen gedreven door de rede, maar ook door impulsen en emoties. Dat kunnen <i>irrationele</i> verlangens zijn, bijvoorbeeld door angst en paniek ingegeven. De cartoon toont dit goed aan omdat sommige mensen tijdens het begin van de coronalockdown schrik hadden zonder toiletpapier te vallen. Maar het kunnen ook hogere waarden zijn. Mensen verzaken bijvoorbeeld aan een economisch voordeel omdat het niet solidair of rechtvaardig is ten aanzien van anderen. Denk aan het weggeven van geld, of aan de sociale economie (waarbij winst maken niet belangrijker is dan andere, sociale doelstellingen, zoals het bevorderen van personeelsgeluk, welzijn voor de omgeving, ...). Egoïsme wordt sociaal doorgaans sterk afgekeurd. Mensen zijn <i>niet perfect rationeel</i>: we vergeten wel eens wat, we zijn nalatig of verstrooid. Wat rationeel is op korte termijn (veel geld verdienen in de olie-industrie, bijvoorbeeld), is niet altijd rationeel op lange termijn (als de aarde te hard opwarmt, komt er waarschijnlijk een oliestop en dan is de olie-industrie plots niets meer waard; of dan komen er allerlei natuurrampen waardoor de koopkracht van mensen daalt, waardoor bedrijven op termijn verlies leiden; enzovoorts).
-----	---	--

Lesschema les 6

Timing / Duur	M / L / S ²	Leerinhoud, werkvormen, media en andere middelen, eventueel (didactische) vragen
5'	M	Herinner de leerlingen aan dit schema en leg uit dat we nu naar de tweede en derde pijler van de economie gaan kijken: 'middelen' & 'doelen'. Markt - overheid - overleg <pre> graph LR Actor[Actor Homo economicus] --> Middelen[Middelen Optimaal gebruik van schaarse middelen] Middelen --> Doelen[Doelen Maximale realisatie van doelen] Actor -.-> Markt - overheid - overleg Doelen </pre>

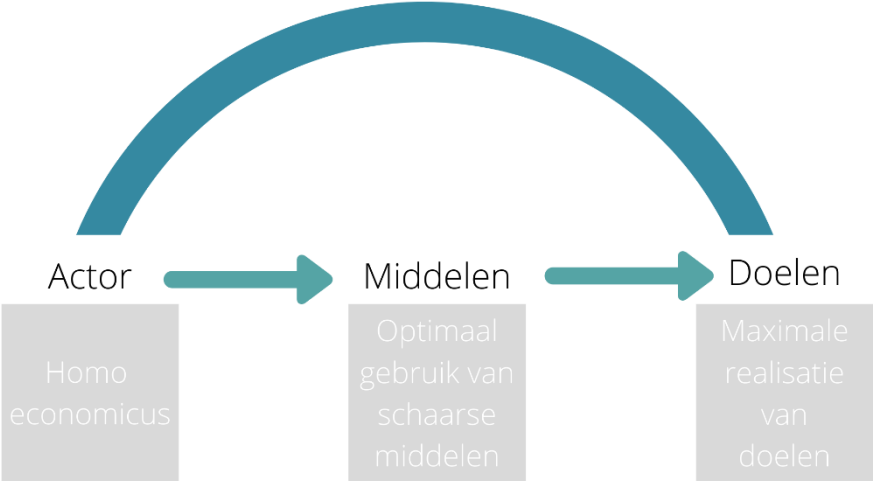
² M = Motiverende fase; L = Leerfase; S = Slotfase

20'	L	3.2 Middelen Vertel in eigen woorden: “‘Middelen’ raken de kern van de economie. ‘Middelen’ kunnen van alles zijn: grondstoffen, machines, geld, mankracht, energie (mentaal én fysiek), zelfs tijd. En voor al deze middelen geldt: ze zijn schaars. We hebben geen oneindige hoeveelheid grondstoffen, ook al lijkt het soms zo. Niet iedereen kan geld in overvloed hebben, of machines. Zelfs de tijd is beperkt: er zitten maar 24 uren in een dag en we leven gemiddeld zo’n 80 jaar. Omdat alles beperkt is, moeten we goed nadenken hoe we omgaan met deze middelen. Een bedrijfsleider zal niet zomaar al het geld over de balk gooien. We moeten zuinig genoeg zijn, want middelen zijn schaars. Het feit dat middelen schaars zijn, is zowel 1) het probleem van de economie en 2) de bestaansreden van de economie. De hele economie is een manier om met schaarse middelen om te gaan. Althans, volgens de klassieke economische theorie.” Laat leerlingen in duo’s opdracht 3 maken. Bespreek de antwoorden. Mogelijke antwoorden zijn: Zijn er ook middelen waar er te veel van zijn? Bedenk twee voorbeelden. • Auto's, vliegtuigen (i.v.m. de klimaatproblematiek en het feit dat veel auto's vaak stilstaan voor het huis: deelauto's zouden collectief veel efficiënter zijn) • Werkuren (sommige mensen werken veel meer dan 38 uren, waardoor hun privéleven lijdt en men vaker burn-outs krijgt) • Kleding (slechts 1% van alle kleding wordt gerecycled) • Beton • ... De klassieke economische theorie veronderstelt dat het beter gaat met de economie als er méér middelen zijn. Doorgaans wordt dat gemeten door het bnp (bruto nationaal product). Wat is het bnp? Zoek op en beschrijf kort. • Het bruto nationaal product (bnp) is de totale toegevoegde waarde van alle goederen en diensten die in een bepaalde periode (meestal een jaar) door een bepaald land wordt geproduceerd. Is het bnp een goede indicator voor welvaart en welzijn? Geef een voor- en een tegenargument. • Ja, want het meet economische activiteit, en dat wordt vaak gezien als welvaart/welzijn.
-----	---	--

10'	• Nee, want • Veel economische activiteit betekent niet dat het ook goede economische activiteit is. Denk bijvoorbeeld aan een maatschappij die wordt gestuurd door de maffia: er wordt veel 'waarde' gecreëerd (drugs), maar dat is toch niet echt 'waardevol'. • Veel economische activiteit duidt niet per se welvaart aan. De ongelijkheden binnen een land kunnen enorm groot zijn. • Veel economische activiteit duidt niet per se welzijn aan. Veel werken, veel winst maken, veel efficiëntie maakt niet noodzakelijk gelukkig. Is er geen tekort aan spirituele goederen zoals stilte, vriendschap, solidariteit...?
10'	3.3 Doelen Leg uit in eigen woorden: "Het derde ingrediënt van de klassieke definitie van economie is het doel. In een economie organiseren actoren structuren om schaarse middelen zo efficiënt mogelijk in te zetten om hun eigen doelen te bereiken. Deze doelen zijn heel divers. Ze variëren van 'rijkdom' naar 'nut', 'geluk', 'groei', 'welzijn' enzovoorts. We bepalen deze doelen zelf. Met andere woorden, ze zijn subjectief; we bepalen zelf wat we belangrijk vinden en willen nastreven." Maak klassikaal opdracht 5 en 6. Laat de leerlingen in groepjes van 4 hun bedrijfskeuze aan elkaar voorstellen. Laat ze hierbij de doelen van elkaar noteren. Geef de leerlingen ook mee dat ze moeten nadenken over de aard van hun doel. Is hun doel vooral voor het eigenbelang, algemeen belang, geluk, rijkdom, enzovoort.

5'	S	Vraag enkele leerlingen wat doelen op te sommen die in hun bespreking is naar boven gekomen. Schrijf deze op het bord zodat er een doelenwolk ontstaat.
----	---	---

Lesschema les 7

Timing / Duur	M / L / S ³	Leerinhoud, werkvormen, media en andere middelen, eventueel (didactische) vragen
5'	M	Herinner de leerlingen aan dit schema en leg uit dat we vorige les naar de tweede en derde pijler van de economie keken: 'middelen' & 'doelen'. In deze les gaan we het hebben over een alternatief schema om naar de economie te kijken. Een schema dat economie en hoop probeert te verbinden. Markt - overheid - overleg <pre> graph LR Actor[Actor] --> Middelen[Middelen] Middelen --> Doelen[Doelen] Actor --- Arc(()) Arc --- Doelen </pre> The diagram illustrates a process flow. At the top, the text 'Markt - overheid - overleg' is centered. Below it, a large blue arc connects the 'Actor' and 'Doelen' boxes. The flow is as follows: Actor: Below this label is a grey box containing the text 'Homo economicus'. Middelen: Below this label is a grey box containing the text 'Optimaal gebruik van schaarse middelen'. Doelen: Below this label is a grey box containing the text 'Maximale realisatie van doelen'. Arrows point from Actor to Middelen, and from Middelen to Doelen.

³ M = Motiverende fase; L = Leerfase; S = Slotfase

45'	L	3.4 Een ander economisch schema? Vertel in eigen woorden: “We hebben nu de klassieke definitie van de economie bekeken en de drie hoofdingrediënten kritisch bevraagd. Economische actoren zetten schaarse middelen in om doelen te bereiken. Een doel wordt vaak niet direct bereikt. Doelen bereiken vereist planning, investering, vallen en opstaan, en tijd. Dat laatste is cruciaal: de actor hoopt in de toekomst zijn of haar doelen te bereiken. De toekomst is echter fundamenteel onzeker. De economische wetenschap probeert de toekomst te voorspellen aan de hand van allerlei modellen en toekomstscenario's. De modellen proberen immers de toekomst te voorspellen aan de hand van wat er in het verleden gebeurd is, door analyse van de patronen en wetmatigheden van het verleden. Maar hoe nauwkeurig en complex de analyses ook zijn, de toekomst laat zich maar gedeeltelijk voorspellen. Toekomst wordt immers gemaakt door mensen die samen geschiedenis willen maken en iets nieuws scheppen. En niet alleen iets nieuws maar ook een betere en meer zinvolle samenleving willen realiseren. Mensen handelen niet alleen als een homo economicus maar ook als een homo sperans (sperare=hopen) die droomt en zich inzet voor een andere en betere wereld. Wat is dat eigenlijk, onze ideale toekomst? Hoe moeten we optimaal omgaan met grondstoffen, arbeid, kapitaal, energie, tijd enzovoorts, als we maximaal onze toekomst willen verzekeren? Kunnen we onze utopieën, onze toekomstideeën, wel verwezenlijken met de bestaande beperkingen van schaarse middelen en tegenstrijdige doelstellingen? Moeten we onze doelstellingen niet veranderen en heel nieuwe perspectieven durven openen? Bestaan er eigenlijk alternatieve modellen?” Maak opdracht 7 klassikaal. De antwoorden zijn: 1. De actor is niet langer een homo economicus, maar een homo sperans. Het mensbeeld is dus veranderd. Rationele efficiëntie is nodig maar niet voldoende. We zijn als mensen op zoek naar zingeving en een andere toekomst. 2. Er is een pijl bijgekomen: de actor is niet alleen meer direct gericht op een gegeven doel. Hij maakt een U-bocht. Hij laat zich bevragen en inspireren door het verlangen naar een andere toekomst en andere waarden. De U-bocht is het proces waardoor de homo sperans zijn doelen vernieuwt en afstemt op zijn diepe intuïtie van een betere toekomst. Deze diepe intuïtie van een betere toekomst noemen we de meta-hoop. 3. Het doel zelf wordt niet meer beschreven als de maximale realisatie van een gegeven behoefte, maar als de ontdekking van een nieuw perspectief. Door economisch te handelen proberen we onze hoop voor de toekomst te verwezenlijken.
-----	---	--

3.5 Wat zijn de kenmerken van de homo sperans?

Vertel in eigen woorden wat de kenmerken van de homo sperans zijn, of lees klassikaal de tekst onder 3.5.

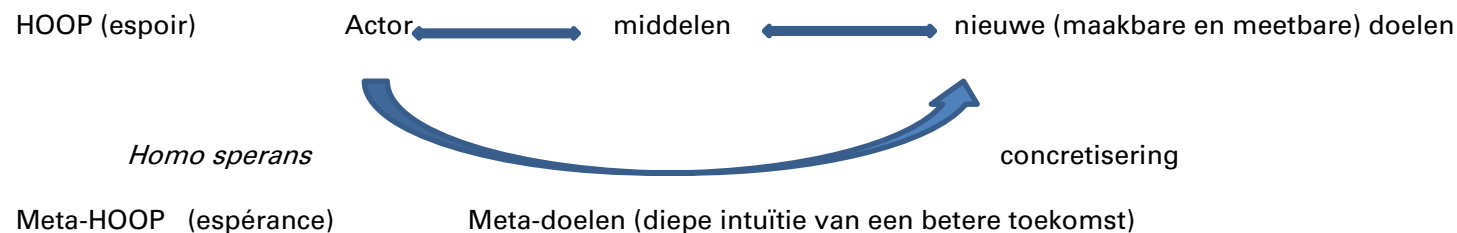
3.6 Een economie van de hoop

Vertel in eigen woorden: "We hebben nu al veel geleerd over wat hoop is, en wat economie is. Maar hoe kunnen hoop en economie samengaan? Hoe kunnen ze versmelten tot een nieuw economisch model?"

Vertel in eigen woorden of lees klassikaal de tekst onder 3.6:

Laat de leerlingen opdracht 8 individueel maken. De juiste oplossing is:

DIAGRAM : Verruiming van het economisch grondpatroon - *De U turn in de economie*

3.7 Een ander economisch model in het bedrijfsleven

Vertel in eigen woorden: "Stel, je hebt een bedrijf. Volgens het klassieke economische model zet je dan schaarse middelen in om maximaal je doelen te bereiken. Deze doelen worden vaak gedefinieerd als maximale winst. Maar er is ook een andere manier om naar je bedrijf te kijken. Maak nu opdracht 9. Dit is een voorbeeld van een ander bedrijfsmodel."

Laat leerlingen individueel opdracht 9 maken. Bespreek kort klassikaal. De antwoorden zijn:

- Het doel: “werkplezier”
- Middelen: “je eigen ding kunnen doen, wederzijds vertrouwen geven, tijd krijgen om te experimenteren, balans houden tussen werk, gezin en vrije tijd enz.” Resultaten halen zijn eerder het gevolg van het échte doel. Resultaten zijn wel nodig om het doel te bereiken (als een bedrijf verlies leidt en failliet gaat, kan het doel uiteraard niet bereikt worden). Resultaten halen kan je dus zien als een middel tot het uiteindelijke doel.
- De waarde van vertrouwen in de werknemer; de emotie van optimisme; het idee dat ieder mens het waard is om werkplezier te ervaren; het ideaal dat werk leuk kan/moet zijn; de visie van een democratisch bedrijfsmodel; de intuïtie dat werknemers harder werken als je hen meer vrijheid geeft; enzovoorts. Er zijn hier zeker meerdere antwoorden mogelijk.
- Persoonlijk antwoord.

5'	S	Een klasgesprek over de laatste deelvraag van opdracht 9 kan hier interessant zijn. Vraag bijvoorbeeld naar de intuïties van de leerlingen: denken ze dat dit bedrijfsmodel haalbaar is? Waarom wel/niet?
----	---	---

Bronnen

https://www.standaard.be/cnt/dmf20201215_93727281
https://www.standaard.be/cnt/dmf20201201_96659197?pid=8751908
https://www.standaard.be/cnt/dmf20200403_04912695n
[https://nl.wikipedia.org/wiki/Economie_\(systeem\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Economie_(systeem))
https://nl.wikipedia.org/wiki/Sociale_economie

Luk Bouckaert, *Kies voor Hoop, hst*

Luk Bouckaert, *Wat mogen we hopen? Filosofische grondslagen voor een economie van de hoop.*

Cursus

Een economie van de hoop

Wat kiezen voor hoop kan betekenen voor de economie

Hoofdstuk 3. Een economie van de hoop

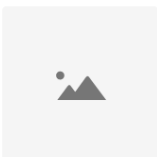
We praten veel over de economie. Als je 'economie' intypt in je browser en zoekt in de categorie 'nieuws', krijg je allerlei krantenkoppen te zien over de economie. Uitspraken als 'het gaat slecht met de economie' horen we helaas al te vaak.

['Economie bevindt zich in kunstmatige coma': Nationale Bank voorspelt verlies v...](#)

De Morgen · 1 dag geleden

De financiële doping van de verschillende overheden heeft het effect van de coronacrisis vooralsnog kunnen verzachten, zo blijkt uit de jongste

[Economie eurozone oogt stuk beter in december](#)

Beurs · 1 uur geleden

(ABM FN) De bedrijvigheid in de economie in de eurozone is in december nog slechts fractioneel gekrompen. Dit bleek woensdag uit de voorlopige inkoopmanagersindex van Markit Economics. De samengesteld

Minister Hoekstra: economie krijgt daverende klap door lockdown

RTL Nieuws · 18 uur geleden

De economie krijgt weer een enorme klap door de lockdown. Dat zegt minister Hoekstra van Financiën op RTL Z. Steun aan bedrijven gaat waarschijnlijk miljarden euro's extra kosten.

Na de lockdown kan de economie zich snel herstellen, zegt De Nederlandsche ...

Trouw · 1 dag geleden

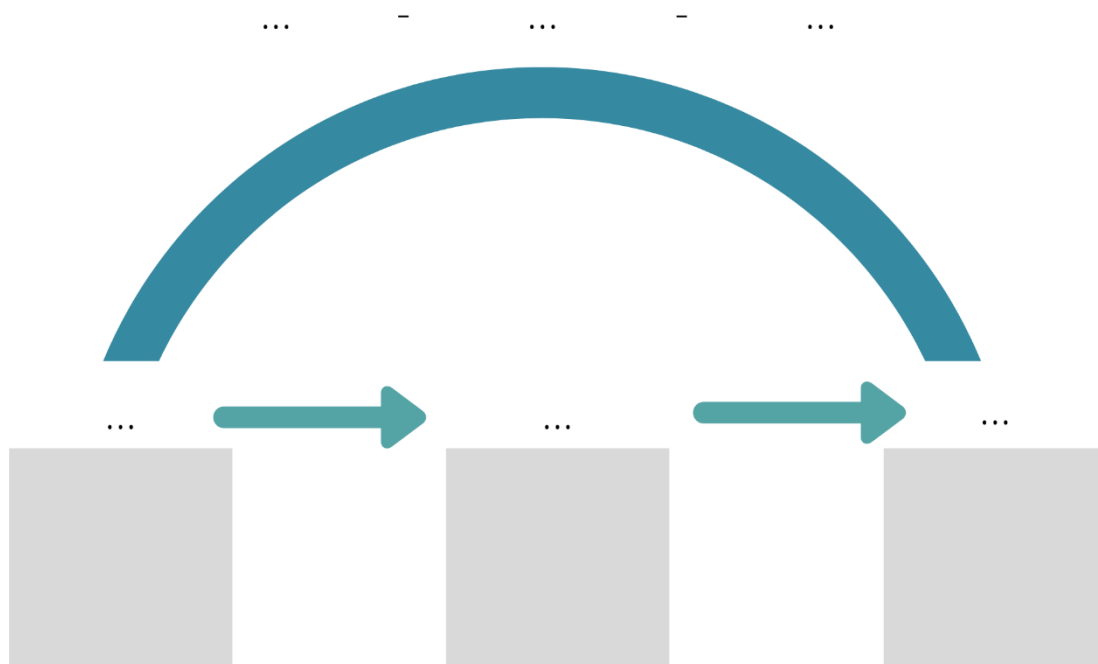
Op korte termijn is het onzekerheid troef. Maar op de middellange termijn ziet het er niet verkeerd uit voor de economie, zegt De Nederlandsche Bank.

OPDRACHT 1

Wat is dat nu precies, 'de economie'? Waar spreken we precies over als we het hierover hebben?

Een definitie van economie is:

Bespreek met de klas en vul het onderstaande schema in.

In dit hoofdstuk gaan we uit van dit basisschema van 'de economie'. Dit schema is het uitgangspunt van elk handboek over economie en van vele economische denkers. Maar... het is geen neutraal schema. In dit hoofdstuk staan we stil bij de drie elementen die het schema construeren. We nemen deze niet zomaar aan, maar we zullen overal vraagtekens bij stellen. We bekijken de veronderstellingen, we denken kritisch na en vooral: we onderzoeken of er andere manieren zijn om te kijken naar de elementen uit dit schema, en naar het schema zelf. Misschien is er niet één vorm van 'de economie', maar moeten we onze huidige economische structuur beschrijven als 'een economie'.

3.1 Actoren: homo economicus?

Een actor is een 'stakeholder', een speler die mee betrokken is in een project of onderneming. Een actor kan een persoon zijn, maar ook een groep of een organisatie. In de economie zijn er veel actoren betrokken: de werknemer, de werkgever, het gezin, het bedrijf, een overheid, misschien zelfs de planeet Aarde.

De klassieke economische theorie heeft een zeer strikt beeld van de actor. De handelende mens is een **homo economicus**. Een homo economicus heeft een aantal kenmerken:

- Er wordt vanuit gegaan dat elke actor bepaalde behoeften en voorkeuren heeft. Deze doelen moeten zo efficiënt en optimaal mogelijk worden bereikt.
- Een actor handelt altijd vanuit eigenbelang. De actor probeert de *eigen* doelen en voorkeuren zo goed mogelijk te verwezenlijken en te bevredigen, niet de voorkeuren van een ander.
- Een actor beschikt over de nodige informatie zodat hij kosten en baten van zijn keuzes kan afwegen. De optie met de meeste baten min kosten wordt gekozen.

Dit klinkt heel simpel en helder: we hebben doelen en willen deze zo efficiënt mogelijk bereiken. In theorie is dat ongelooflijk handig en rationeel. In de praktijk zijn echter niet alle mensen altijd volgens hun eigen rationele inzichten, ook al is dit het vertrekpunt van de economische theorie. Hoe komt dat?

OPDRACHT 2

Waarom zijn we niet altijd perfect rationeel, efficiënt en gericht op eigenbelang? In deze opdracht vind je vijf voorbeelden van handelingen van actoren die niet rationeel of efficiënt zijn. Beschrijf per voorbeeld een reden waarom we niet altijd rationeel en efficiënt zijn.

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

Bron 1: De Standaard, december 2020

Bron 2: De Standaard, 14 december 2020

OPINIE CORONAMAATREGELEN

Iedereen moet de regels volgen! (Behalve ik)

François Levrau

Doctor sociale wetenschappen; verbonden aan het Centrum Pieter Gillis van de UAntwerpen.

Maandag 14 december 2020 om 3.25 uur

François Levrau beschrijft zes types: van mensen die de coronaregels nooit in twijfel trekken tot vrijbuiters. Als de overheid iedereen wil bereiken, moet ze sterke sociale normen scheppen.

Bron 3: De Standaard, 15 december 2020

Miljoen gezinnen betalen 500 euro te veel voor energie

Door Johan Rasking

De prijzen van elektriciteit en gas dalen, maar zo'n 1 miljoen gezinnen profiteren daar niet van omdat ze vasthangen aan (oude) dure contracten. De federale regering gaat die slapende contracten aanpakken.

Volgens de federale energiewaakhond, de Creg, zijn de marktprijzen voor elektriciteit dit jaar met gemiddeld 10 procent gedaald, en voor aardgas zelfs met 26 procent. Maar voor veel gezinnen hebben die prijsdalingen geen effect. Ze betalen te veel voor energie. Hoe komt dat?

'Te veel huishoudens blijven jaar na jaar in hetzelfde energiecontract zitten', meent Creg-directeur Laurent Jacquet. 'Door niet over te stappen naar een ander contract of een andere leverancier, lopen ze goedkopere prijzen mis.' De Creg berekende dat 900.000 huishoudens nog altijd hetzelfde elektriciteitscontract hebben als bij de vrijmaking van de energiemarkt, in 2007. Ze zijn nooit veranderd. Hetzelfde geldt voor 400.000 gascontracten.

De situatie is extra nadelig voor bijna 500.000 huishoudens die (zonder dat ze het beseffen) opgescheept zitten met een zogenaamd 'slapend' energiecontract. Het gaat om oude contracten die hun einddatum hebben bereikt, maar toch automatisch verlengd worden. Vaak gaat het om

formules met een langere looptijd (tot drie jaar), tegen (hoge) vaste prijzen.

Bron 4: De Standaard, 4 april 2020

Klimaat mag niet op intensive care belanden

Door Dominique Minten

Het klimaatbeleid moet even wijken voor corona. Maar is daar wel tijd voor? 'De klimaatverandering blijft de grootste dreiging op de langere termijn.'

2020 moest een cruciaal jaar worden in de politieke strijd tegen de klimaatverandering. Alle ogen waren gericht op Glasgow, waar in november de 26ste VN-klimaatconferentie zou plaatsvinden. Het moest de top van de laatste kans worden om de opwarming van de aarde onder de 2 graden te houden. Om dat levensbelangrijke doel te halen, moeten alle landen hun klimaatplannen flink aanscherpen. De huidige zetten de wereld op een pad richting 3 graden en meer. In Glasgow moesten alle landen hun ambitieuzere plannen presenteren.

(...)

En nu wordt Glasgow nog eens uitgesteld. Een maand voor Glasgow moest in het Chinese Kunming een al even belangrijke VN-top over biodiversiteit plaatshebben. Ook die gaat niet door. Voor beide conferenties is nog geen nieuwe datum geprikt.

(...)

Europa

En dan is er natuurlijk nog de Europese Green Deal. De Europese Commissie wil de ambitieuze emissiedoelstellingen in een klimaatwet verankeren. De Visegrádlanden grepen de coronacrisis meteen aan om dat plan te begraven. Zij kregen vorige week steun in het Europees Parlement. Parlementsleden uit vooral de ECR-fractie, waartoe de N-VA behoort, vroegen in een brief de Green Deal voorlopig on hold te zetten. (...)

Kathleen Van Brempt (SP.A), die de Green Deal maximaal steunt, voelt dat de politieke druk groter wordt. 'Het blijft natuurlijk vreemd dat parlementsleden als Johan Van Overtveldt, die problemen zien in grote

investeringen in klimaatbeleid, veel minder moeite hebben als de Commissie geld pompt in de coronacrisis.'

(...)

Bron 5: De Standaard, 5 mei 2020

BILL EN MELINDA GATES GAVEN HAAST ZOVEEL AAN CORONABESTRIJDING ALS SPANJE

Zo rijk als een middelgroot land

De VS gaven niet thuis, maar toch vloeiden er nog honderd Amerikaanse miljoenen naar de donorconferentie tegen het coronavirus. Die kwamen van de 'familiestichting' van Bill en Melinda Gates.

3.2 Middelen

'Middelen' raakt de kern van de economie. 'Middelen' kunnen heel divers zijn: grondstoffen, machines, grond, geld, mankracht, energie (mentaal én fysiek), zelfs tijd. En voor al deze middelen geldt: ze zijn schaars. We hebben geen oneindige hoeveelheid grondstoffen, ook al lijkt het soms zo. Niet iedereen kan geld in overvloed hebben, of machines. Zelfs de tijd is beperkt: er zitten maar 24 uren in een dag en we leven gemiddeld zo'n 80 jaar.

Omdat alles beperkt is, moeten we goed nadenken hoe we omgaan met deze middelen. Een bedrijfsleider zal niet zomaar al het geld over de balk gooien. Hij of zij moet goed nadenken wat er gebeurt met de middelen die er zijn. We moeten zuinig genoeg zijn. Want middelen zijn schaars.

Het feit dat middelen schaars zijn, is zowel 1) het probleem van de economie en 2) de bestaansreden van de economie. De hele economie is een manier om met die schaarse middelen om te gaan. Althans, volgens de standaard economische theorie. Laten we nu onze kritische bril opzetten. Wat is schaarste eigenlijk?

OPDRACHT 3

Zijn er ook middelen waar er te veel van zijn? Bedenk twee voorbeelden.

De klassieke economische theorie veronderstelt dat het beter gaat met de economie als er méér middelen zijn. Doorgaans wordt dat gemeten door het bnp (bruto nationaal product).

Wat is het bnp? Wat betekent het? Hoe wordt het berekend? Zoek op en beschrijf kort.

Is het bnp een goede indicator voor welvaart en welzijn? Geef een voor- en een tegenargument. (Online-bronnen kunnen helpen.)

Ja, want

Nee, want

3.3 Doelen

Het derde ingrediënt van de klassieke definitie van economie is het doel. In een economie organiseren actoren structuren om schaarse middelen zo efficiënt mogelijk in te zetten om hun eigen doelen te bereiken. Deze doelen zijn heel divers. Ze variëren van 'rijkdom' naar 'nut', 'geluk', 'groei', 'welzijn' enzovoorts. We bepalen deze doelen zelf. Met andere woorden, ze zijn subjectief; we bepalen zelf wat we belangrijk vinden en willen nastreven.

OPDRACHT 5

In de economie is niet elk doel bruikbaar. Doelen zijn enkel economisch relevant als ze duidelijk geformuleerd, meetbaar en maakbaar zijn.

Noem een voorbeeld van een duidelijk geformuleerd, meetbaar en maakbaar doel.

Noem een voorbeeld van een doel dat niet meetbaar of maakbaar is.

OPDRACHT 6

Als jij een bedrijf zou starten, wat voor bedrijf zou dat zijn?

Wat zou het doel van dat bedrijf zijn?

3.4 Een ander economisch schema?

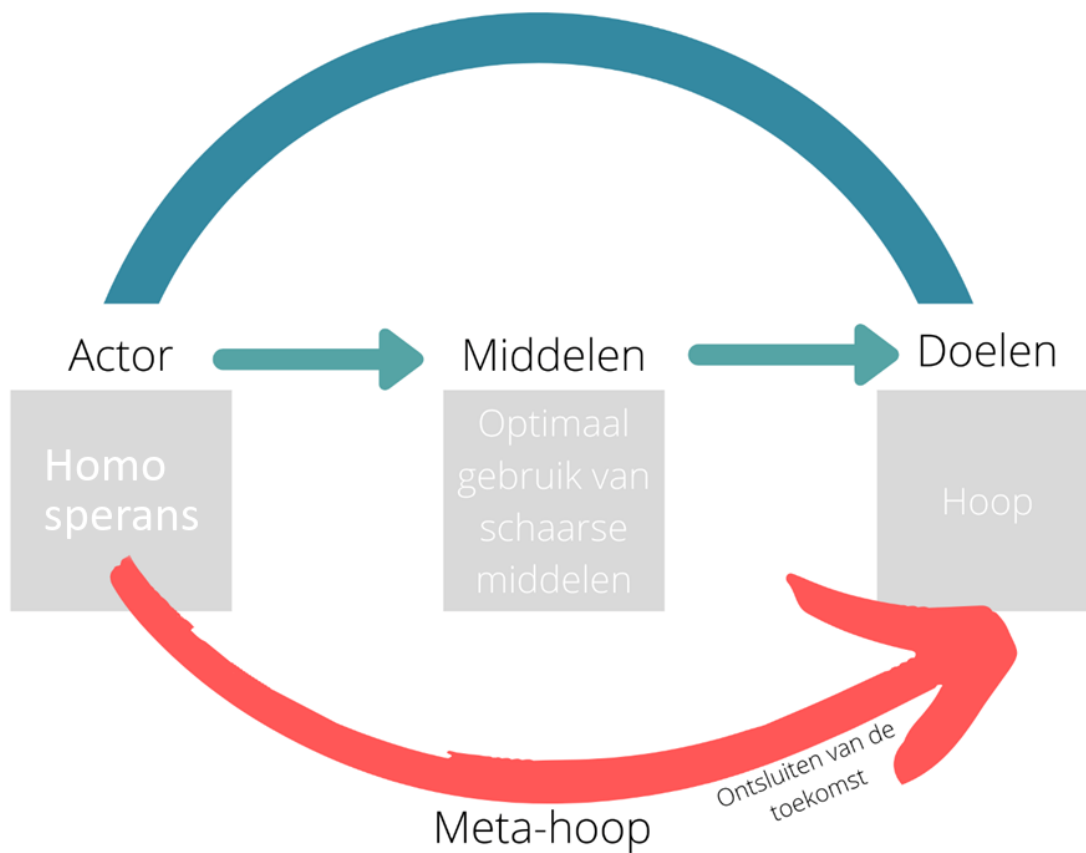
We hebben nu de klassieke definitie van de economie bekeken en de drie hoofdingrediënten kritisch bevraagd. Economische actoren zetten schaarse middelen in om doelen te bereiken.

Onze doelen bevinden zich altijd in de toekomst. De toekomst is echter fundamenteel onzeker. De economische wetenschap probeert de toekomst te voorspellen aan de hand van allerlei modellen en toekomstscenario's. Maar hoe nauwkeurig en complex de analyses ook zijn, de toekomst laat zich maar gedeeltelijk voorspellen. Toekomst wordt immers gemaakt door mensen die samen geschiedenis willen maken en iets nieuws scheppen. En niet alleen iets nieuws maar ook iets dat meer zinvol is. Mensen handelen niet alleen als een homo economicus maar ook als mensen van hoop, als **homo sperans (vanuit het Latijn voor hopen 'sperare'):** **mensen die dromen en zich inzetten voor een andere en betere wereld.**

Wat is dat eigenlijk, onze ideale toekomst? Hoe moeten we optimaal omgaan met grondstoffen, arbeid, kapitaal, energie, tijd enzovoorts, als we maximaal onze toekomst willen verzekeren? Kunnen we onze utopieën, onze toekomstideeën, wel verwezenlijken met de bestaande beperkingen van schaarse middelen en tegenstrijdige doelstellingen? Bestaan er eigenlijk alternatieve modellen?

De economiefilosoof Luk Bouckaert stelt een fundamentele draai voor, een U-turn in het economisch denken: hij schuift een alternatief schema naar voren.

Markt - overheid - overleg

OPDRACHT 7

Wat zijn verschillen met het schema aan het begin van dit hoofdstuk?

1. _____

2. _____

3. _____

Wat betekenen die verschillen, denk je? Beschrijf in eigen woorden.

1. _____

2. _____

3. _____

3.5 Wat zijn de kenmerken van de homo sperans?

In het andere economische model van vorige oefening zagen we dat het beeld van de homo economicus niet langer kan worden volgehouden. We noemen de actor in het economische schema liever de homo sperans: de hopende mens. Maar wat zijn nu de kenmerken van de homo sperans?

1. Loslaten van concreet ingevulde doelen

De homo sperans vertrekt niet van gegeven doelen en voorkeuren. Hij laat die los en gaat op zoek naar meta-doelen of meta-voorkeuren. Meta-doelen zijn fundamentele open waarden zoals solidariteit, rechtvaardigheid, liefde, vreugd, inclusie enzovoorts. Die ons helpen om onze specifieke doelen en voorkeuren te ordenen. In de economische wetenschap worden die soms 'meta-voorkeuren' of 'meta-preferenties' genoemd. Ze verschillen van onze gewone voorkeuren omdat ze open zijn. Dat willen zeggen dat de inhoud ervan nog niet vaststaat, omlijnd en meetbaar is en daardoor in staat is meer zinvolle doelen te genereren.

2. Aanvaarden van de onzekere toekomst

De hopende mens weet dat hij beschikt over beperkte informatie. De toekomst is immers onzeker en onbekend. Doordat hij geen gefixeerd doel heeft vooropgesteld, maar uitgaat van een meta-doel, weet hij zich aan te passen aan nieuwe situaties. De homo sperans is dus wendbaar en laat zich niet ontmoedigen door een niet-gehaald doel, maar kijkt vanuit zijn diepe intuïtie van een betere toekomst hoe hij met de nieuwe situatie kan omspringen.

3. Zich beroepen op de eigen innerlijke waarden

We hebben de kenmerken van spirituele heuristiek reeds gezien in een vorige les. De homo sperans doet beroep op zijn eigen innerlijke en intuïtieve waardengedrevenheid in het beoordelen van nastrevenswaardige meta-doelen en zoekt oplossingen via de regels van de spirituele heuristiek.

3.6 Een economie van de hoop

In het begin van de lessenreeks zagen we dat er twee niveaus van hoop zijn; espoir (de rationele, maakbare en meetbare hoop) en espérance (de meta-hoop die ons verbindt met het leven als bron van creativiteit). Beide niveaus zijn nodig om een zinvolle, menselijke toekomst mogelijk te maken. In crisistijden is de spirituele of meta-hoop meer aan zet, in gewone tijden volstaat de rationele hoop.

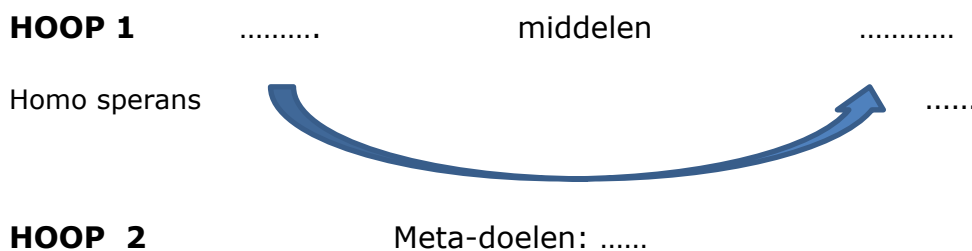
De Economie van de Hoop integreert beide vormen van hoop. Het eerste niveau komt overeen met een wetenschappelijk gefundeerd streven naar duurzame economie. Duurzame economie is een economie waar de maakbare en meetbare doelen in overeenstemming zijn met een langetermijn-efficiëntie. Het tweede niveau vereist een mentale shift, waarbij de doelstellingen niet alleen gecorrigeerd worden naar langetermijn-efficiëntie maar geïnspireerd worden door een verbinding met de hogere Levenswaarden zoals liefde, rechtvaardigheid, verbondenheid enzovoort. Deze hogere waarden functioneren als meta-doelen in de economie.

OPDRACHT 8

Vul aan de hand van wat je weet over het traditionele schema, het onderstaande diagram aan. De woorden die je moet gebruiken zijn:

Actor – Nieuwe maakbare en meetbare doelen – concretisering – rechtvaardigheid, liefde, solidariteit

DIAGRAM: Verruiming van het economisch grondpatroon - De U turn in de economie

Welke andere naam kunnen we ook nog aan hoop 1 geven? En hoop 2?

3.7 Economie van de hoop in de praktijk: Een ander economisch model in het bedrijfsleven

Stel, je hebt een bedrijf. Volgens het klassieke economische model zet je dan schaarse middelen in om maximaal je doelen te bereiken. Deze doelen worden vaak gedefinieerd als maximale winst. Maar er is ook een andere manier om naar je bedrijf te kijken.

OPDRACHT 9

Lees het onderstaande verhaal van de ondernemer Ricardo Semler en beantwoord de bijbehorende vragen.

Rambling into the future

Ricardo Semler is een jonge Braziliaanse ondernemer die in de jaren tachtig het industriële familiebedrijf van zijn vader overnam. Het bedrijf stond onder zware druk. Semler veranderde drastisch het hele bedrijfsconcept dat door zijn vader volgens de klassieke regels van top-downmanagement en strikte hiërarchie werd geleid. In de plaats daarvan schaft hij alle hiërarchische structuren af, laat zijn medewerkers zelf hun werktijden invullen en hun werk organiseren, laat hen zelf in overleg hun salaris bepalen, maakt iedereen vertrouwd met de basisprincipes van boekhouding en balans lezen, geeft inzicht en toezicht in alle resultaten en communiceert zeer transparant over alle bedrijfsplannen en problemen. Dit lijkt een verhaal te zijn van een zeer gedreven, voluntaristische leider die geen blijf meer weet met zijn dadendrang. Het omgekeerde is echter waar.

In een van zijn boeken (want Semler neemt tijd om boeken te schrijven en na te denken), *The Seven-Day Weekend* (2003), bespreekt hij het principe *Leading by Omission* dat een echo is van het Taoïstisch *wuwei* of de kunst van het niet-doen. Het niet-doen bestond er voor Semler in dat hij zoveel mogelijk delegeerde naar zijn medewerkers. Hij schiep een uitdagende ruimte voor hun verbeelding en creativiteit en pleitte voor sterke vormen van economische democratie: *In een fabriek waarin iedereen financieel betrokken is bij het succes, is het idee om ondergeschikten te vragen hun toekomstige bazen zelf te kiezen heel verstandig*. Het verbazende is dat het hier niet gaat om een klein ITC bedrijf maar om een industrieel bedrijf met 3000 medewerkers. En dat die democratische zelfsturing werkte en werkt.

Semler was overtuigd dat de sleutel voor de toekomst lag in een heel andere manier van werken. Zo werken dat je er echt plezier in vindt en je werk een *Seven-Day Weekend* wordt. Natuurlijk geldt dat er ook resultaten moeten zijn. Maar die zijn eerder gevolg dan doel. Werkplezier impliceert productiviteit maar is vooral het resultaat van

factoren zoals: je eigen ding kunnen doen, wederzijds vertrouwen geven, tijd krijgen om te experimenteren, balans houden tussen werk, gezin en vrije tijd enz.

Bron: *Kies voor Hoop*, Luk Bouckaert

Wat is het doel van het bedrijf van Semler?

Welke middelen zet Semler in om dat doel te bereiken?

Een alternatief bedrijfsmodel, zoals dat van Semler, wordt niet vaak ingegeven door cijfers en statistieken. Wel wordt het geïnspireerd door een spirituele bron van hoop, zoals waarden, emoties, ideeën, idealen, visie en intuïtie (denk aan de nieuwe pijl onderaan het schema). Als je trouwt, bijvoorbeeld, doe je dit niet op basis van statistieken. De cijfers van echtscheidingen liggen ongelooflijk hoog. Toch hoop je, op je trouwdag, dat je voor altijd samen zal blijven met je partner. Deze hoop is niet gebaseerd op de rationaliteit, maar eerder door emoties zoals liefde, door waarden zoals trouw enzovoorts.

Welke spirituele basis zou Semler hebben, denk je?

Zou jij in zo'n bedrijf willen werken? Waarom wel/niet?

LESVOORBEREIDING

Lesnummer:	Tijdsduur:	Leerjaar:	Richting:
1 en 2	2x 50min	derde graad bovenbouw	tso, aso (bso met aanpassingen) vwo, havo (vmbo met aanpassingen)

Lesonderwerp: Wat is de gelukseconomie?

Situering van de les in de onderwijskaders

Mogelijke vakken: economie, godsdienst, cultuurwetenschappen, cultuurbeschouwing

Vakoverschrijdende eindtermen Vlaanderen

Secundair onderwijs > Stam > Vakoverschrijdende Eindterm

(Kritisch denken)

11. De leerlingen kunnen gegevens, handelwijzen en redeneringen ter discussie stellen a.d.h. van relevante criteria;
12. Denken: de leerlingen zijn bekwaam om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken;
13. Denken: de leerlingen kunnen onderwerpen benaderen vanuit verschillende invalshoeken;

Secundair onderwijs> 3de Graad Economie> vakspecifieke eindtermen

(Markten)

4. De leerlingen kunnen aantonen dat bij de allocatie van middelen via het marktmechanisme vragen van sociaal-ethische aard kunnen gesteld worden.

(Economische ontwikkeling)

13. De leerlingen kunnen economische groei en indicatoren van economische groei kritisch beoordelen en vergelijken;

Lesschema les 8

Timing / Duur	M / L / S ¹	Leerinhoud, werkvormen, media en andere middelen, eventueel (didactische) vragen
10'	M	Vertel in eigen woorden: "Als je vraagt wat mensen hopen en verwachten van het leven, dan staat 'geluk' bovenaan het lijstje. We wensen elkaar een gelukkige verjaardag, een gelukkig nieuwjaar en veel geluk in alles wat we ondernemen. Geluk en hoop staan dicht bij elkaar. Het is dus van belang om economie van de hoop te confronteren met de gelukseconomie ('the economics of happiness'). In deze les zullen we eens onderzoeken wat de gelukseconomie betekent en in welke mate die samenvalt met de economie van de hoop." Vraag aan de leerlingen wat hen gelukkig maakt. Schrijf de voorstellen op het bord. Of leg hun een lijstje voor met de vraag aan te duiden wat hen gelukkig maakt (op een schaal van 10). Zijn dat vooral materiële zaken? Of hechten ze ook veel waarde aan zaken zoals vriendschap, familie, zorgen voor anderen, medeburgerschap, leren over een onderwerp dat hen interesseert? Zouden zij dit soort zaken ook als goederen en diensten kunnen omschrijven? Dat wil zeggen: kan je dit soort dingen ook opnemen binnen de economie en het meten? Laat hen volgend videofragment uit Reizen Waes zien over Bhutan en de Bruto Nationaal Geluksindex. Een land dat via die index het geluk van haar inwoners probeert te meten Speel via volgende link af tussen 0 – 03:40 (situering) 10:50 – 12:53 (Tom probeert te achterhalen wat de definitie van 'geluk' is en praat erover met iemand van de Bruto Nationaal Geluk commissie. Hij toont een vragenlijst om het 'geluk' van iemand te meten.) https://onderwijs.hetarchief.be/item/c53dz0kt8q
10'	L	Laat leerlingen per twee het eerste deel van opdracht 1 maken of maak de oefening met twee leerlingen als voorbeeld klassikaal. Vraag wat hen opviel. De meeste duo's zullen op een 50 – 50 verdeling of 60 - 40 verdeling uitkomen.

¹M = Motiverende fase; L = Leerfase; S = Slotfase

10'	Vertel in eigen woorden 'dat het mechanisme dat onder deze verdeling speelt de voortdurende vergelijking is van onze positie met anderen. We willen evenveel als anderen krijgen of net iets meer. Hoewel beide personen sowieso met eender welke verdeling meer zou hebben gehad dan dat ze de gift niet kregen, we in de verdeling van die gift ons constant met elkaar meten.' Laat de leerlingen vervolgens opdracht 2 maken. Zien zij hetzelfde mechanisme aan het werk? Vertel dan in eigen woorden wat de mimetische begeerte is of lees klassikaal de tekst. Vertel de leerlingen vervolgens dat er een kloof is tussen wat we verdienen en hoe gelukkig we ons voelen. Zoals blijkt uit de situaties onder opdracht 1 & 2. Vertel dat die brug tussen ons inkomen en ons geluksgevoel ook op een andere manier onderzocht is: namelijk via de Easterlin Paradox. Lees dan klassikaal of individueel de tekst onder Easterlin Paradox en laat de leerlingen de bijhorende opdracht maken. Bespreek daarna de antwoorden klassikaal. Mogelijke antwoorden zijn: • Minder consumeren is goed voor mezelf omdat: ○ Minder bezitten kan mentale rust bezorgen, omdat je minder spullen moet managen, repareren... ○ Je dingen kan verliezen bij diefstal ○ Je minder afhangt van bedrijven die spullen produceren, verslaving... • Minder consumeren is goed voor de wereld omdat: ○ Bij productie van goederen nog altijd veel CO2 vrijkomt ○ Minder schaarse grondstoffen worden opgemaakt • Minder consumeren is goed voor anderen omdat: ○ Ikzelf minder beslag leg op schaarse grondstoffen die door anderen die het meer nodig hebben kunnen worden gebruikt Vraag aan de leerlingen aan welke niet materiële goederen we behoefte hebben, en reflecteer met hen waarom de schaarste hieraan precies groter wordt.
15'	Vertel in eigen woorden: "De Easterlin Paradox geeft dus aan dat we niet persé gelukkiger worden als we in grote materiële overvloed leven. Er is een afnemend rendement (of 'diminishing return' in het Engels), d.w.z. dat je voor eenzelfde percentage in

gelukstoename een groter wordend stuk overvloed moet creëren. Uiteindelijk is dat geen houdbaar duurzaam model voor onze planeet. Wat zijn de mogelijke alternatieven?

1. **Eerste alternatief:** de oplossing van Zamagni – Bruni: Produceer meer relationele en minder positionele goederen.

Lees gezamenlijk of individueel de tekst onder relationele & positionele goederen en laat de leerlingen de bijhorende opdracht 4 maken.

Bespreek de antwoorden op de laatste vraag van opdracht 4 klassikaal.

Over elk goed kan gediscussieerd worden. Mogelijke antwoorden zijn:

- Verjaardagsfeesten (relationeel)
- Juwelen (positioneel)
- Vrijwilligerswerk (relationeel)
- Vip-entree kaart (positioneel)
- Kerstkaartjes (relationeel/positioneel)
- Champagne (positioneel/eventueel relationeel)
- Designer handtas (positioneel)
- Liefde (relationeel)
- Buurtfeesten (relationeel)
- Yacht (positioneel)
- Carnaval (relationeel)

2. **Tweede alternatief:** De oplossing van de antieke filosofen: De methode van Epicurus. Beperk de materiële behoeften.

Laat de leerlingen Opdracht 5 individueel of per twee maken.

Mogelijke antwoorden op de vraag rond nadelen zijn:

- Armen die niet de middelen hebben om te genieten worden benadeeld
- Soberheid zal de vraag naar economische goederen doen dalen, waardoor de economie in elkaar kan storten
- Sommigen genieten net van virtuele goederen en vinden het moeilijk zich te vinden in enkele natuurlijke basisbehoeften. Hier gaat een stuk complexiteit en rijkdom van het leven verloren

		Conclusies: Twee opvattingen van geluk: rationeel (zoveel mogelijk behoeften realiseren) en relationeel (zoveel mogelijk <i>relationele</i> behoeften realiseren). De economie van de hoop valt samen met de transitie naar een relationele economie.
5'	S	Reflecteer met de leerlingen over het lessenpakket een economie van de hoop. Vonden ze dit een welkome afwisseling? Of blijft het hen allemaal wat te vreemd. Discussieer.

Bronnen

Luk Bouckaert, *Kies voor Hoop*, Garant 2017, hfst 6

Easterlin Paradox, https://en.wikipedia.org/wiki/Easterlin_paradox

Fragment uit Reizen Waes, <https://onderwijs.hetarchief.be/item/c53dz0kt8q>

Foto's via google images

Cursus

Een economie van de hoop

Wat kiezen voor hoop kan betekenen voor de economie

Hoofdstuk 4. De Gelukseconomie

Als je vraagt wat mensen hopen en verwachten van het leven, dan staat 'geluk' bovenaan het lijstje. We wensen elkaar een gelukkige verjaardag, een gelukkig nieuwjaar en veel geluk in alles wat we ondernemen. Geluk en hoop staan dicht bij elkaar. Het is daarom van belang om gelukseconomie ('the economics of happiness') van naderbij te bekijken.

Wat is de relatie tussen geluk en economie? Een goed draaiende economie zorgt ervoor dat we met zijn allen genoeg produceren om in ieders basisnoden te voorzien. Een basisvoorwaarde om gelukkig te zijn volgens veel gelukseconomen. Maakt méér ons ook echt gelukkiger? En hoe meet je dat dan?

4.1 Bhutan en het Bruto Nationaal Geluk

Een poging om geluk te meten wordt ondernomen door het boeddhistische koninkrijk van Bhutan. Bhutan is erg begaan met het geluksniveau van zijn inwoners, om de vinger aan de pols te houden en in kaart te brengen hoe gelukkig de inwoners zich voelen, hebben ze in Bhutan een nationale gelukscommissie opgericht. Die commissie liet in 2008 voor het eerst de Bhutanezen een enquête invullen om te peilen naar hun welbevinden. Er volgde nog een in 2010 en 2015. Er werden meer dan 7000 mensen tussen 15 en 96 jaar uitvoerig ondervraagd op basis van 148 vragen over onder andere hun levensstandaard en materiële welvaart, maar ook over hun spiritueel welbevinden en gemeenschapszin.

Het eindresultaat is dat de gelukscommissie in Bhutan een Bruto Nationaal Geluk- indicator met de vragenlijst kan opstellen. In feite is deze BNG de tegenhanger van het Bruto Nationaal Product of BNP. Het Bruto Nationaal Product, of de globale opbrengst van een land per jaar drukt de economische welvaart van een land uit. Bruto Nationaal Geluk daarentegen is een holistische en duurzame benadering van ontwikkeling waarbij alle materiële en non-materiële waarden een rol spelen in het geluk van elk menselijk wezen. Er zijn 9 domeinen die op de vier pilaren van het bruto nationaal geluk steunen die samen de BNG-index bepalen (internationaal bekend als de GNH-index voor Gross National Happiness). Hoe hoger de score, hoe meer waarden en voorwaarden tot geluk ingevuld zijn.

De vier pilaren van het BNG zijn:

- bevordering van billijke en duurzame sociaaleconomische ontwikkeling;
- behoud en bevordering van culturele waarden;
- behoud van het natuurlijke milieu;
- goed bestuur van ondernemingen.

De 9 domeinen zijn:

- psychologisch welzijn
- gezondheid
- educatie
- cultuur
- tijdsbesteding
- goed bestuur
- gemeenschapsvitaliteit
- levensstandaard
- ecologische diversiteit en veerkracht

Vind je het Bruto Nationaal Geluk een betere of slechtere indicator dan het BNP om de welvaart van een land te meten? Waarom?

4.2 Geluk en het inkomen

Een van de domeinen die ze in Bhutan onderzoeken is de levensstandaard. Vaak wordt de levensstandaard gelijkgesteld aan het inkomen waarover mensen beschikken. Dat is niet zo gek want dikwijls schatten mensen in dat ze gelukkiger zouden zijn als ze meer zouden verdienen. Dat klinkt logisch, hoe meer geld je hebt, hoe meer dingen je kan kopen, hoe meer je kan reizen, uit eten gaan enzovoort. Maar klopt dat wel echt? Word je van meer beschikbaar inkomen ook echt gelukkiger - of spelen er andere zaken?

OPDRACHT 1

Lees per twee onderstaande situatie. Hoe lossen jullie dit op?

Een van jullie krijgt van een anonieme weldoener een gift van 50.000€. De som mag je vrij verdelen tussen je buur en jezelf, maar er is een voorwaarde. Je buur moet akkoord gaan met het bedrag dat jij krijgt, anders krijgen jullie allebei niets.

Hoe verdelen jullie het geld?

OPDRACHT 2

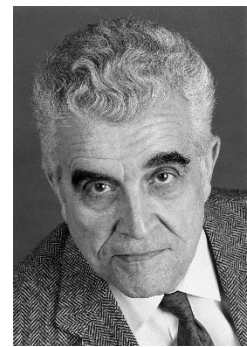
Hieronder kan je twee situaties vinden waarin je inkomenspositie in de maatschappij wordt geschetst. Welke virtuele situatie verkies jij boven de andere? Omcirkel je voorkeur.

A: Je jaarlijkse inkomen bedraagt een slordige 50.000€ netto in een maatschappij waar het gemiddelde inkomen de helft bedraagt. Je verdient dus het dubbele dan de 25.000€ die een gemiddelde werknemer verdient.

B: Je verdient jaarlijks 100.000€ netto. Het gemiddelde inkomen van een werknemer is 2.5x zo hoog als het jouwe. Je verdient dus een pak minder dan de doorsnee arbeider.

4.3 De mimetische begeerte

We vergelijken onze eigen positie constant met die van anderen. Wat de ander heeft, dat willen wij ook. Het fenomeen dat we willen wat de ander wil, dat we onszelf spiegelen aan de voorkeur van onze buurman, collega's of vrienden, noemt de Franse filosoof René Girard de *mimetische begeerte*. Hiermee bedoelt hij dat we op een bijna natuurlijke wijze begeren wat de andere begeert. We imiteren dus elkaars behoeften. We begeren iets niet omdat we het nodig hebben maar omdat anderen het hebben, of willen bezitten. Door dit mechanisme van onderlinge wedijver, organiseren we onze eigen ontevredenheid.

Frans filosoof en historicus - René Girard

Het verklaart ook waarom in de economie de vraag naar luxegoederen veel sneller stijgt dan de vraag naar sociale en immateriële goederen. Om die luxegoederen moet steeds harder gewerkt worden en komen de relaties tussen de mensen onder druk te staan. De relatieve en psychologische kloof tussen arm en rijk wordt ook groter en het gevoel van frustratie van zij die niet meekunnen groeit eveneens.

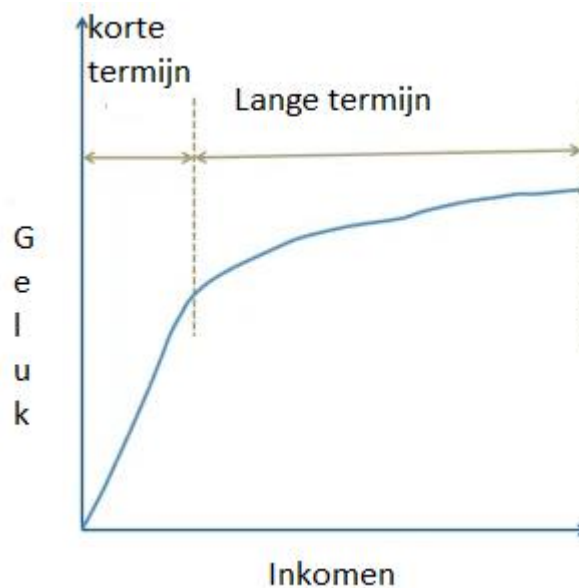
Hoe dan ook zullen we zien dat voorbij een bepaald punt van welvaart meer geluk niet meer te rijmen valt met inkomensgroei en consumptie van luxegoederen.

4.4 De Paradox van Easterlin

Richard Easterlin onderzocht het verband tussen nationaal geluk en het bruto nationaal product. Hij kwam tot de conclusie dat in landen waarin het inkomen steeg, het geluk op korte termijn snel steeg. Maar op lange

termijn, had een bijkomende stijging van het inkomen geen evenredige stijging in het geluk tot gevolg. Een arme bevolking die zijn inkomen ziet stijgen rapporteert een grote stijging in geluk, maar een rijke bevolking geeft aan niet veel gelukkiger te worden met een grote stijging in het inkomen.

Met andere woorden maakt het vanaf een bepaald punt niet veel meer uit over hoeveel geld een individu beschikt voor zijn geluksgevoel. Vanaf dat punt stijgt het geluk niet meer even hard mee met de grootte van zijn portemonnee. De grafiek hieronder laat dat proces, de Easterlin Paradox, zien.

Geld alleen maakt dus niet gelukkig. Een mens heeft ook nog andere noden, buiten de materiële. Zo is voor veel mensen een goede relatie belangrijk voor het welbevinden. Maar ook vrienden, familie en een goede gezondheid spelen een rol.

OPDRACHT 3

Waar heb jij nood aan, buiten de noodzakelijk materiële behoefte, die je niet met geld kan kopen?

Niet alleen maakt meer geld ons niet veel gelukkiger, bedenk ook drie redenen waarom minder materiële goederen consumeren goed kan zijn voor onszelf en voor de omgeving.

Minder consumeren is goed voor mezelf omdat:

Minder consumeren is goed voor de wereld omdat:

Minder consumeren is goed voor anderen omdat:

4.5 Schaarste aan niet materiële goederen

Ook niet-materiële goederen kunnen schaars zijn. Zo leven we in het Westen in een wereld waarin stilte, bijvoorbeeld, steeds zeldzamer wordt. Ruimte is in drukke steden waar we dicht bij elkaar wonen steeds moeilijker te vinden. Door de overvloed van digitale afleiding van apps zoals YouTube, Instagram, Netflix kan lange en diepe concentratie worden verstoord

Bedenk nog twee voorbeelden van niet-materiële goederen die schaarser worden. Hoe zou je deze schaarste aanpakken?

Schaars niet-materieel goed:

1. _____

Oplossing:

Schaars niet-materieel goed:

2. _____

Oplossing:

4.6 Op zoek naar alternatieven

Zoals we konden zien geeft de Easterlin Paradox aan dat we niet persé gelukkiger worden als we in materiële overvloed leven. Er is een afnemend rendement (of 'diminishing return') in de relatie tussen welvaart en geluksgevoel, d.w.z. dat je voor eenzelfde percentage in gelukstoename een groter wordend stuk overvloed moet creëren. Uiteindelijk is dat geen houdbaar en duurzaam model voor onze planeet. Daarnaast zagen we dat niet-materiële goederen van essentieel belang zijn om ons goed te voelen. We moeten dus op zoek gaan naar mogelijke alternatieven om gelukkiger te worden.

Alternatief 1: Relationele en positionele goederen

Het onderscheid tussen materiële en niet-materiële goederen is slechts een van de mogelijke manieren om naar goederen te kijken. De Italiaanse economen Stefano Zamagni en Luigino Bruni stellen een andere

interessante piste voor. Zij maken een opdeling tussen positionele en relationele goederen.

Relationele goederen zijn goederen of diensten die uitgewisseld worden op basis van relaties van vertrouwen, samenwerking en wederkerigheid en ze versterken deze relaties op hun beurt. Daartegenover staan de positionele goederen: zij komen voort en dragen bij tot relaties die uit competitie, afgunst en wantrouwen bestaan. Goederen zoals zorg en vriendschap zijn relatie bevorderend en zijn dus relationeel. Luxegoederen zoals dure juwelen kunnen een statussymbool zijn, een product om in concurrentie met anderen te treden. Het is niet makkelijk om goederen onder te verdelen in louter een van deze categorieën. Vaak vertonen goederen of diensten kenmerken die zowel relationeel kunnen zijn als positioneel. Zo kan een juweel dat uit vriendschap is gegeven, net bijdragen tot die vriendschap. Maar bij mensen die niet weten dat het een sieraad dat een vriendschapsband symboliseert is, kan het gevoelens van jaloezie en afgunst opwekken.

Relationele goederen/diensten	Positionele goederen/diensten
Kenmerken: • Vertrouwen • Samenwerking • Wederkerigheid • Relatieversterkend	Kenmerken: • Komen voort uit competitie • Verwekken afgunst & wantrouwen

OPDRACHT 4

Hieronder vind je in een aantal goederen. Kies er twee uit. Bij welke kenmerken van positionele of relationele goederen of diensten denk jij dat ze aanleunen?

- Verjaardagsfeesten
- Juwelen
- Vrijwilligerswerk
- Vip-entree kaart
- Kerstkaartjes
- Champagne
- Designerhandtas
- Liefde
- Buurtfeesten
- Yacht
- Carnaval

Goed:

1. _____

Leunt aan bij: _____

Omdat:

Goed:

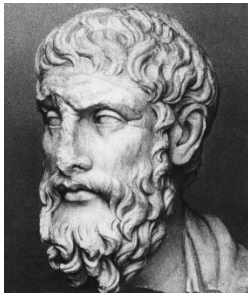
2. _____

Leunt aan bij: _____

Omdat:

Denk je dat dit een bruikbaar model is om goederen economisch in op te delen? Waarom wel/niet?

Alternatief 2: Soberheid als geluksstrategie

*Oudgriekse filosoof
Epicurus*

Over de Oudgriekse filosoof Epicurus, die in zijn tuin in Athene leefde, wordt verteld dat hij boven de ingang van zijn huis het opschrift had hangen: "Vreemdeling, hier is het goed vertoeven; hier is genieten het grootste goed". De voorbijganger die door het opschrift werd gelokt om naar binnen te gaan, werd echter onthaald met water en brood. Daarmee werd duidelijk hoe soberheid en duurzaam genot voor de oude Griek samenhangen.

Zijn techniek om goed te leven steunde op twee principes:

1. Het eerste principe valt samen met een economisch inzicht: leef nu zuinig om later te kunnen genieten. Maar omdat we niet weten wat ons precies gelukkig maakt weten we niet wat we moeten nastreven. Dat lost Epicurus op een handige manier op door te mijden wat ons ongelukkig maakt. De drie grote boosdoeners volgens Epicurus zijn: pijn, angst en verwarring. Door deze drie zaken te verbannen – Epicurus deed dit voornamelijk door zich terug te trekken van de wereld binnen zijn veilige tuin – probeerde hij de hoogste vorm van genot te bereiken: de rust van de ziel.
2. Het andere principe dat Epicurus naar voor schuift is de vereenvoudiging van onze behoefte. Hoe meer begeerten de mens heeft, hoe meer kans hij heeft dat ze niet bevredigd worden en dat hij pijn moet lijden. De mens moet dus zijn behoeften beperken en vereenvoudigen. Epicurus onderscheidt daarbij drie soorten behoeften:
 - a. De natuurlijke – noodzakelijke (brood & water)
 - b. De natuurlijke maar niet-noodzakelijke (frisdrank)
 - c. De niet-natuurlijke – ingebeelde (luxegoederen)

Volgens Epicurus komt het er voor een mens die gelukkig wil worden op aan om de natuurlijke maar niet noodzakelijke en de niet-natuurlijke zo veel mogelijk te beperken. Epicurus zoekt dus vooral een sober, teruggetrokken maar genietend leven. In zijn tuin genoot de oude Griek vooral samen met vrienden en familie, en is in dat opzicht redelijk hedendaags te noemen.

OPDRACHT 5

Kan jij een voorbeeld bedenken bij elk van de behoeften die Epicurus voorstelt?

1. Natuurlijk noodzakelijk

2. Natuurlijk niet-noodzakelijk

3. Niet-natuurlijk/ingebeeld

Wat zijn de mogelijke nadelen van het model dat Epicurus voorstelt? Is het wel verstandig als iedereen zich terugtrekt uit politieke of maatschappelijke engagementen bijvoorbeeld? Bedenk één of twee andere nadelen.

Besluit

Geluk valt niet zomaar samen met de grootte van iemands portemonnee. Omdat we begeren wat anderen hebben of begeren, houden we onze eigen ontevreden in stand. Zeker als we geen ruimte maken voor andere dan materiële goederen. Want niet-materiële goederen zoals vriendschap en liefde zijn belangrijk en zorgen ervoor dat we ons gelukkiger gaan voelen. Zelfs al beschikten we over een eindeloos groot inkomen, dan is de relatieve stijging met het geluksgevoel niet evenredig.

We moeten dus op zoek naar een alternatief. Een alternatief wordt ons aangereikt door de oude Griekse filosoof Epicurus. Volgens hem kunnen we perfect gelukkig zijn als we in onze basisbehoeften voldoen, en niet veel verder kijken dan dat. Maar aan Epicurus zijn strategie zijn ook wat nadelen verbonden. Niet iedereen heeft de middelen om zich terug te trekken. En wat met de economie als iedereen in strikte soberheid leeft? Een tweede alternatief werd door Zamagni en Bruni naar voor geschoven. Zij benadrukken het belang van relationele goederen, dat zijn goederen die geen afgunst opwekken, zoals vriendschap, liefde enzovoort. Dit soort relationele goederen bevorderen vertrouwen, solidariteit en versterken relaties. Het soort immateriële goederen waar mensen gelukkiger van worden. Als we de economie kunnen enten op dit soort goederen, en de consumptie van positionele goederen verminderen, kunnen we samen werken aan een economie van de hoop.